

LASTOVO U SKLOPU DUBROVAČKE REPUBLIKE

MARIN LUCIANOVIĆ

Lastovo je od svog pripadnuća Dubrovačkoj republici pa sve do njezina pada sačuvalo svoju lokalnu autonomiju, kojoj ima zahvaliti, da nije došlo u kmetsku ovisnost, kako je to bilo na dubrovačkom kopnenom području. Već s tog gledišta vrijedno je ispitivati uvjete razvitka i postanka te lastovske samouprave, koja je usprkos željeznim zakonima ekonomike omogućila otočanima da preskoče feudalni poredak i da se prebace u sitnovlasnički. Nema sumnje da se to nije zbilo samo sretnim sticanjem okolnosti, već da u tome ima u prvom redu zasluću otporna narav otočana, koji su u toku stoljeća znali i umjeli sačuvati svoju agrarnu samostalnost. Od kada ona datira, nije moguće pouzdano utvrditi. Svakako u času dolaska pod dubrovačku vlast na otoku nema ni traga feudalnim odnošajima. Da su otočani već u početku svog zajedničkog političkog života s Dubrovnikom strahovali, da im ne budu izigrane njihove tekovine, zaključujemo po tome, što su isposlovali, da se u njihov statut, koji je donesen za vrijeme mletačkog štitništva, uvrsti odredba, po kojoj je bilo zabranjeno lastovskim knezovima kupovanje nekretnina na Lastovu. Znači, da je do tada bilo pokušaja od strane knezova, koji su dolazili iz redova mletačkih i dubrovačkih feudalaca, da — iskorišćujući svoj službeni položaj — dođu do vlasništva zemlje i tako malo po malo uvedu na otoku kmetske odnošaje.

Vidimo dakle, da se već u početku dolaska pod dubrovačku vlast kod otočana stao razvijati smisao borbe za očuvanje ekonomske nezavisnosti. Nije ta borba bila kratkotrajna, već je sad većom sad manjom upornošću trajala sve do pada Dubrovačke republike. Danas se moramo čuditi, kako je neznatnom broju lastovskih poljodjelaca i ribara uspijevalo kroz vjekove čuvati svoju samoupravu, a time i svoju privrednu samostalnost, uhvativši se pri tome u koštac s kulturno i materijalno nerazmjerno jačim protivnikom. Da to bolje shvatimo, moramo se osvrnuti na povijesne, samoupravne i prosvjetno-privredne elemente razvitka Lastova. Zato će ova radnja obuhvatiti u prvom redu povijest otoka, zatim sadržinu njegove samouprave i napokon kulturno-ekonomski život.

Poput ostalih krajeva naše obale, Iliri su naselili i Lastovo. Dapače, Petar Skok¹ misli, da se po sufiksu »est« u nazivu Ladesta, koji je karakterističan za ilirska topografska imena, može zaključiti, da su otoku ime dali Iliri. Sva je prilika, da su za vremena Ilira tamo osnovali svoju koloniju Feničani, kao što su to učinili na obližnjim otocima Korčuli i Visu. To se zaključuje po nekim natpisima, koji se smatraju feničkim, a nalaze se uklesani na vrhu brda Veliki Prijedor. Te je znakove reproducirao Frano Appendini.² Danas se oni ne mogu pronaći na mjestu od njega označenom prije oko 150 godina. Vjerojatno ih nije ni on razgledao, već su mu bili predani od kakvog mjesnog svećenika ili od lastovskog kneza. Smisao natpisa nije se mogao odgonetati.

Kada su Rimljani zauzeli dalmatinsku obalu, latinizirali su ime Ladesta u Ladestris. Tako ga barem donosi tabula Peutingeriana. Međutim od Rimljana je otok zadobio i drugo ime — Augusta, koje bi navodno imalo predstavljati atribut imenice insula, što bi značilo »carski otok«. Povod ovom imenu vjerojatno je dala činjenica, što je car Vespazijan obdario neke Lastovce rimskim građanstvom. To nam dokazuje brončana ploča, koju također donosi Appendini, a u njegovim se vremenima nalazila na palači Barberini u Rimu. Iz nje čitamo, da su se pored dva Solinjanina, jednog Epidauranina i jednog Rišnjanina duго vremena borila i tri Lastovca u ravenškoj floti pod Lucijem Bassom i da ih je car zbog njihovih zasluga nagradio.

Iz toga moramo zaključiti, da su se otočani već u ono doba isticali u pomorstvu. Osim gornje ploče, i brojne nam iskopine dokazuju postojanje Rimljana. Još pred Prvi svjetski rat iskopali su ribari jedan fragment nadgrobne ploče u Jurjevoj Luci, nedaleko mjesta, gdje je postojala od Talijana srušena crkvice sv. Jurja. Ondašnji župnik Antičević dao ju je prenijeti u svoje ribarsko spremište na Mostu, gdje je ostala, sve dok je novi vlasnik nije predao g. 1939. talijanskom nadzorniku starina Edoardu Galliju, koji ju je objelodanio³ i dao odnijeti u državni muzej u Zadar, gdje se vjerojatno i danas čuva. Budući da je spomenuta radnja E. Gallija teško dostiživa našoj nauci, objelodaniti ćemo ponovo taj natpis, koji glasi:

DMS
VISSELIO ZO
SIMO QUI VI
T ANN IX

¹ Jadranska Straža — Split — br. 9/1939, str. 360.

² Notizie storico-critiche sulla antichità, storia e letteratura dei Ragusei — Dubrovnik g. 1802.

³ Lagosta — Nuove scoperte archeologiche nell' isola — Ancona — 1939.

To bi se prema Galliju imalo čitati: *Diis Manibus Sacrum* — *Vis-selio Zosimo qui vixit annos IX*. Na ostalom dijelu ploče vjerojatno tužni roditelji izrazuju svoju bol za gubitkom svog devetogodišnjeg djeteta. God. 1933., za vrijeme talijanske vladavine, pri kopanju temelja za gradnju novog naselja u Ublima, otkrili su se važni rimski spomenici. Da bi se omogućilo zidanje tvornice ribe, bila je uklonjena sa svog mjesta crkvice sv. Petra, koja je bila smještena na jugozapadnoj strani uvale i udaljena od mora oko 50 m. Malo dalje od mjesta, gdje se dizala ta crkvice, pronađeni su u dubini od oko 2 m ispod površine temelji zidova jedne rimske zgrade, u obliku pravokutnika. Zgrada je imala kupaonicu obloženu mozaikom i bila je razdijeljena u više manjih odjela. Bez sumnje bila je namijenjena nekoj javnoj svrsi. Otkrite su još neke manje građevine, kao i nekoliko lijepih sarkofaga.

Od dolaska Južnih Slavena na obale Jadrana pa do sredine X. vijeka povijesni izvori nam nikako ne spominju Lastova. Sva je prilika, da su ga naselili Neretvani, protjeravši rimsko stanovništvo. Ipak u sredini X. stoljeća Neretvani ga nijesu držali, kako se to razabira iz vijesti Konstantina Porfirogeneta.⁴ Ali nakon kratkog vremena oni su se dočepali otoka. Ivan Lucić⁵ nađa, da se to dogodilo za trajanja ratova između njemačkog cara Otona i grčkog carstva. Neretvani su vjerojatno iskoristili te zapletaje, pa nesmetano došli u posjed Lastova, koje im je svojim položajem, kao i razvedenošću luka pružalo mogućnost nadziranja plovidbe po Jadranu. Dužd Petar Orseolo II. u poznatom pohodu protiv hrvatskih i neretvanskih snaga dopro je god. 998. i do Lastova. odlučivši da kazni njegove stanovnike, koji su više puta napali i orobili Mlečane, dok su plovili po onim stranama. Taj njegov pothvat potanko nam je opisao Ivan Đakon u svojoj kronici.⁶ Dužd je doplovio svojom flotom u jednu luku otoka i pozvao mještane na predaju. Ovi su pred njega izaslali poslanike, ali kada im je on naredio, da moraju razoriti svoj grad i učiniti ga nenastanjivim, odbili su predaju i upustili se u borbu. Nakon dugog kreševa Mlečanima je uspjelo osvojiti jedan dio tvrđave, našto su branitelji klonuli duhom, pa odbacivši oružje, zamolili milost u dužda. On im poštedi živote, ali naredi, da se grad do temelja sruši.

Đakon Ivan u svojoj kronici spominje izričito »*ladestinae insulae habitatores*«. Međutim, u neke manje pouzdane prijepise kronike Andrije Dandola, koji je živio oko 300 godina nakon Đakona Ivana, a koji je navedeni odlomak skoro od riječi do riječi od njega prepisao, uvuklo se krivnjom prepisivača »*Lesinae insulae habitatores*«. To je zavelo neke kasnije povjesničare kao Antuna Sabellica, Ivana Carolda i Petra Giustinianija, te su smatrali, da se Orseolovo osvajanje odnosi na grad Hvar (Lesina). Ali Ivan Lucić pobija to mišljenje, a njemu se pridružuje

⁴ Jug. akademija — Zagreb — *Monumenta spec. hist. Slav. mer. — Documenta hist. Croat. ant. illustr. — Volumen VII.*

⁵ *Storia del regno di Dalmazia e Croazia — Trst — g. 1896 (prijevod s latinskog).*

⁶ Kao pod br. 4 — str. 425.

prof. Jakov Boglić.⁷ Ovaj dokazuje neosnovanost gornje izmjene i to zbog opisa grada, koji nikako ne odgovara opisu Hvara, zbog njegova geografskog smještaja, po čemu bi u redu izlaganja događaja bio došao na red prije otoka Korčule, kao i zbog potpune pouzdanosti kronike Đakona Ivana, koji je bio suvremenik dužda Petra Orseola II., te se dapače, po nekima, nalazio u njegovoj službi. Gornjim temeljitim razlozima treba nadodati još jedan, veoma važan. Današnji talijanski naziv otoka »Lesina«, koji je nastao od slavenske riječi »lies«, počeo se općenito upotrebljavati u sredini XIV. vijeka, a najstarija isprava, u kojoj je otok nazvan »Lesina«, potječe iz god. 1103. Znači dakle, da se izlaganje Đakona Ivana nije moglo odnositi na Lesinu, koja se onda općenito nazivala »Phara«, već na Ladestu, pa je izraz »ladestinae insulae habitatores« točan.

Potrebno je odrediti mjesto, na kojem se nalazila razorena lastovska tvrđava. Đakon Ivan ju je smjestio na jedno od lastovskih brda (... montium tamen sublimate ostentabatur e quibus unus murorum menibus turriumque hedificiis munitus...). Usmena predaja, koja još kola, navodi, da je u današnjem položaju naselja Ubli opstojao grad, koji je mletački dužd razrušio, naredivši stanovnicima, da se presele u današnji položaj sela Lastova, gdje nema u blizini zgodne luke, da bi ih tako prisilio, da se okane gusarenja. Međutim, treba posumnjati u ispravnost te tradicije. Do pogreške moglo je doći poradi toga, što je u kraju Ubli do dolaska Slavena opstojalo rimsko naselje, pa je narodna mašta, kada je točan red događaja izbljedio, spojila sjećanje na rimsko naselje s uspomenom na razorenje tvrđave od mletačkog dužda, te ovu smjestila tamo, gdje su latinski stanovnici imali svoje obitavalište. Do ovog zaključka dovodi činjenica, što u kraju Ubli ni na jednom okolnom brdu nema ni najmanjeg traga kakvim ruševinama, a te bi se svakako još morale vidjeti, jer zub vremena nije mogao za oko 1000 godina uništiti golemu hrpu kamenja, ostatke tako velikog utvrđenja. Nije pak vjerojatno, da je pučanstvo raznijelo to kamenje radi ponovne izgradnje svojih kuća, jer u Ublima nije više opstojalo nikakvo naselje. Sve ovo upućuje na zaključak, da je lastovska tvrđava bila podignuta na mjestu, gdje se i danas nalazi. Srušeno kamenje ostalo je na onom položaju, sve dok nakon nekog vremena nije bilo podignuto novo utvrđenje. Kada se to dogodilo, izvori nam ne kažu, ali znamo, da je u času buknuća pobune od g. 1602. tvrđava doista opstojala. Nakon povratka otoka u mirni posjed Dubrov. republike g. 1606. bilo je naređeno rušenje tvrđave, kako ćemo to kasnije vidjeti, ali su Francuzi oko g. 1808. podigli novu s nazivom »fort Glavica«, koja se i danas ponosno koči nad lastovskim selom.

Oblici svih brda oko Ubala, kao i onih oko sela Lastova nisu takvi, da bi omogućavali opstojanje većeg naselja unutar gradskih zidina, jer se svi svršavaju oštrim vrhom, na kojemu nema mjesta za gradnju kuća. Prema tome naselje se moralo sterati ispod brda na njegovu nižem sed-

⁷ Studi storici sull'isola di Lesina — Zadar g. 1873. — str. 43.

lu, odnosno u dolini, gdje se i danas nalazi na dosta velikoj površini. Budući da Đakon Ivan tvrdi, da se grad imao uništiti i učiniti nepopravljivim, može se zaključiti, da je dužd naredio uništenje ne samo tvrđave, nego i kuća stanovnika izvan tvrđavnog pojasa. Njemu je naime bilo do toga, da onemogući uznemirivanje mletačkih brodova od strane otočana, što je postigao uništenjem njihovih kuća i brisanjem utvrđenja, tako da je u svako doba mogao spriječiti moguće neprijateljske čine protiv mletačkog brodovlja.

Premda su Mlečani razorili grad, ipak ga vjerojatno nijesu zadržali u svojoj vlasti. Čitavo XI. i XII. stoljeće nemamo o Lastovu nikakvih vijesti u izvorima, osim što Farlati⁸ navodi, da je na provincijskom crkvenom saboru u Splitu g. 1185. bilo zaključeno, da pod nadležnost hvarskog biskupa spada i Lastovo. Dakle, premda je tamo postojalo slovensko bogoslužje, koje su obavljali slovenski svećenici, kako to tvrdi Dr. G. Cremonnik,⁹ ipak je otok teritorijalno pripadao katoličkoj biskupiji u Hvaru.

Međutim o političkoj pripadnosti Lastova u ovom razdoblju vlada donekle neizvjesnost. O tomu ima dvije verzije. Prema prvoj otok je došao pod vlast zahumskih knezova, a preko njih pod vrhovnu upravu najprije dukljanskih, zatim srpskih vladara. Ovo se mišljenje temelji na pisanju dubrovačkih pisaca Lukarevića, Orbinija i Restića. Oni tvrde, da su Lastovo prodali, upravo darovali Dubrovniku srpski vladari u početku XIII. stoljeća. Ali u XV. glavi I. knjige dubrovačkog statuta, koji je donesen g. 1272., stoji: »Notandum est quod, quando homines de Lasta dederunt se et insulam Laste comuni civitatis Ragusii, hoc pacto dederunt se et insulam suam, videlicet: quod comune Ragusii iuravit manutenerere eis omnes antiquas suas consuetudines, quas ipsi inter se habent, et secundum hoc pactum comune Ragusii dedit eam de sua voluntate comiti suo, qui per tempora erit in Ragusio«. Tu se dakle izričito govori o dobrovoljnoj predaji Lastovaca Dubrovačkoj republici, čime je pobijena tvrdnja rečenih pisaca. Uostalom nije isključeno, da su srpski vladari prodali, upravo darovali Dubrovniku pravni naslov nad otokom, koji im je do onda pripadao, dok mu stvarni posjed nijesu mogli prodati, jer se iz gornje bilješke dubrovačkog statuta mora zaključiti, da je pripadao samim Lastovcima. Kad to ne bi bilo tako, ne bi Dubrovčani bili dopustili, da se u njihovoj zakonskoj knjizi utvrdi jedna historijska neistina. Uostalom i mađarsko-hrvatski kralj Andrija je pretendirao, da ima vrhovnu vlast nad Lastovom, do koje je valjda mislio da je došao, kada je još g. 1198. kao hrvatski herceg osvojio Zahumlje i podvrgao ga svojoj vlasti. On je naime poklonio otok skupa s Bračom, Hvarom i Korčulom krčkim knezovima, što im je papa Honorije g. 1221. potvrdio.¹⁰ Međutim, ni krčki knezovi nijesu nikada došli do stvarnog posjeda Lastova.

⁸ Idem, ali na str. 52.

⁹ Srpska akademija — Beograd — g. 1939. — Spomenik XCI — Notarske listine Lastova — str. 6.

¹⁰ Jug. akademija — Zagreb — Diplomatički Zbornik — Svezak III.

Druga verzija o političkoj pripadnosti Lastova u XI. i XII. vijeku osniva se na pisanju Serafina Razzija.¹¹ On na temelju dubrovačkih anala tvrdi, da je otok pripadao Templarskom redu, ali pošto je ovaj bio ukinut, da su njegovi posjedi prema odredbi pape prešli na vite-zove sv. Ivana s Roda. Ipak, ovi ga nijesu zaposjeli, jer su valjda na njega zaboravili, pa je zbog toga ostao neko vrijeme bez gospodara, što je prouzrokovalo napadaje od strane gusara. Lastovci, hotеći učiniti kraj svojim nevoljama, g. 1310. složno su se predali Dubrovniku. Kad su pak g. 1491. Dubrovčani bili optuženi kod pape, da su zaposjeli crkveni posjed, poslali su svoje poslanike u Rim, gdje su postignuli oprost.

Iz onoga, što je prije rečeno, jasno je, da je godina 1310. od Razzija pogrešno navedena, jer bi predaja Lastovaca Dubrovačkoj republici bila morala u svakom slučaju doći prije g. 1272. Premda se Razzi poziva na dubrovačke anale, njegovu se pisanju ne bi moglo pokloniti puno važnosti, s obzirom na poznatu njegovu površnost, ali ova njegova vijest nalazi donekle potvrde u navodima Ivana Kukuljevića,¹² koji tvrdi, da su templari, još za vrijeme istrage protiv njih u Francuskoj, zaiskali g. 1308. po nekom starom pravu od općine dubrovačke, da im preda Lastovo. Dubrovčani su privoljeli, ali pučanstvo na otoku, nauckano valjda od domaćih samostanaca i svećenika, nije htjelo doći pod vlast templara, pa kad su ovi stigli na otok, ustao je puk i protjerao ih oružanom rukom. Kukuljević se ne poziva na izvore, iz kojih je uzeo gornju vijest, ali poznavajući njegovu stručnost, ne smijemo posumnjati, da ju je crpio iz nekog vrela, koje je smatrao pouzdanim. Ipak je čudnovato, što o tom nema na otoku nikakve usmene predaje, a još je čudnije, što tamo nema traga kakvom samostanu ili sličnoj građevini.

Kako se iz gore citirane glave XV. I. knjige dubrovačkog statuta vidi, Dubrovnik se obvezao na poštovanje svih lastovskih starinskih pravica. U početku je tako i bilo. Otok se upravljao po svom običajnom pravu, što zaključujemo iz nekih presuda, koje su nam se sačuvale u dubrovačkom arhivu.¹³ Dubrovački knez vrši na otoku svoju vlast preko potkneza, kojemu on za određen iznos daje u zakup prikupljanje nekih podavanja feudalnog karaktera, kojima su Lastovci bili opterećeni. Ta su se prava sastojala u pobiranju dohotka desetine svih domaćih životinja, žitarica i vina, zatim polovice svih globa za razna krivična djela, dok su naprotiv dubrovački knezovi zadržavali za sebe neposredno uzimanje od otočana nekog broja kunića i sokolova, te pravo na prisiliavanje žena bludnica, da im radi svog grijeha postanu robinje. Potknezovi su pri ubiranju podavanja, koje su uzeli u zakup, vršili razne zloupotrebe zato, da od stanovništva što više izvuku, kako bi njima dosta ostalo. Ovi su postupci izazvali nezadovoljstvo otočana.

¹¹ La storia di Ragusa — Dubrovnik g. 1903.

¹² Rad Jug. akademije — Zagreb — Priorat vranski sa vitezi templari i hospitalci sv. Ivana u Hrvatskoj — Knjiga LXXXI., str. 33.

¹³ Kao pod br. 9, ali na str. 12.

koji su se g. 1308. pritužili u Mletcima, pa je tamošnji senat presudio, da su mjesto svih obaveza u naravi Lastovci dužni davati svom knezu 75 perpera godišnje, a njegovu potknezu 50 perpera, s obvezom, da se ovaj dobro i pošteno vlada prema pučanstvu.

Ako ćemo vjerovati Restiću,¹⁴ ova je pritužba Lastovaca dala povoda odredbi mletačkog senata, da im se da knjiga statuta. To će reći, Restić za g. 1310. pod marginalnom opaskom »statut« tvrdi, da su otočani zamolili Mlečane, da ih oslobode dubrovačkog gospodstva, pa su stoga ovi savjetovali Dubrovniku, da im statutom zajamči njihova prava, što je on i učinio, da se Lastovci, dovedeni u očaj, ne bi obratili kralju Urošu, koji je mnogo puta izjavio, da taj otok njemu pripada. I zbilja, 10. januara 1310. god. sastao se javni zbor otočana, na kojemu im je njihov potknez Vlaho Sorente proglasio statut, koji im je odobrio njihov knez u Dubrovniku Bartul Gradenigo. U njemu je u 30 glava pokupljeno svo materijalno i formalno pravo, prema kojemu se otok imao upravljati. Time su Lastovci dobili svoju »magnum cartam«, koja im je osiguravala autonomnu upravu i sprečavala presezanja dubrovačkog kneza i njegova potkneza.

G. 1343. dođe ponovo do spora između Lastovaca i dubrovačke općine. Iz zaključka mletačkog senata od 12. VII. 1343.¹⁵ vidi se, da su i jedna i druga stranka podnijele svoje molbe, ali se iz toga zaključka ne razabira, u čemu se spor sastojao. »Presvjetla« je svakako riješila, da se ostane pri starome (et non facere eis aliquam novitatem quam mutare condicionem pro . . . conservacione ipsorum Lagustinorum).

Nakon 15 godina opet na otoku izbije vrenje. Za doba rata između kralja Ljudevita Velikog i Mletačke republike (1356.—1358.) Lastovci se odvrgoše od Dubrovnika u nadi, da će se staviti pod direktnu zaštitu mađarsko-hrvatskih vladara. Dubrovčani su uputili odmah na otok jednu lađu pod zapovjedništvom Andrije Benešića, da dovede u grad lastovskog potkneza Ivana Filaka. Benešić uspješno izvrši svoju zadaću doprativši istodobno u grad i deset Lastovaca kao taoce. No sve to nije ništa pomoglo, jer otočani ne popustiše u svom otporu. Dubrovčani nijesu htjeli upotrebiti silu protiv njih, već Veliko vijeće naredi 19. III. 1358. rektoru i njegovim savjetnicima, da na miran način privole pobunjenike na povratak pod okrilje grada. Ovi stoga pošalju na otok Nikifa Galozza, koji nije uspio u svom poslanju, jer su se Lastovci ipak stavili pod zaštitu hrvatsko-dalmatinskog bana Ivana Čuze, koji im je imenovao kneza, mimoišavši dubrovačku vladu. Ova je povreda suverenih prava Dubrovnika dala povoda, da je Veliko vijeće u instrukcijama, koje je uputilo svojim poslanicima određenim za pregovore s Ljudevitom, izričito tražilo povratak Lastova. Poslanici su uspjeli u svom zahtjevu, pa je u točki 8. ugovora, sklopljenog 27. V. 1358. s kraljem, bilo uglavljeno: »Primorska ostrva, koje Dubrovčani

¹⁴ Chronaca Ragusina Junii Resti — Rad Jug. akademije — Zagreb — g. 1893.

¹⁵ Jug. akademija — Zagreb — Monumenta spec. hist. Slav. mer. (Listine o odnošaju Juž. Slavena i Mlet. Republike) Knjiga II. — str. 182.

imaju, držat će i dalje kao u vrijeme mletačkog štitništva«. ¹⁶ Time je udes Lastova bio ponovo povezan s onim Dubrovačke republike. Odmah sutradan nakon potpisa ugovora moćni Ljudevit naređuje iz stolnog Biograda »hominibus in insula Laguste constitutis«:

»Noveritis quod nos honorem comitatus dicte insule a comite moderno per Johannem banum constituto auferendo illi quem comunitas civitatis Ragusine elegerit, duximus conferendum«. ¹⁷

Knez, postavljen od bana Ivana Čuze, bio je maknut, a Dubrovčani imenovali svojim knezom Dobru Menčetića.

Od sada pa do g. 1602. izvori nam donose tu i tamo samo nekoliko oskudnih vijesti o Lastovu. Do druge polovice XV. v. otočani žive relativno mirnim životom, posvećujući svoje snage poljodjelstvu i ribarstvu. Do tada nijesu sasvim često bili uznemirivani gusarskim napadima, jer su ovi mogli doći samo iz Sredozemnog Mora. Ali s dolaskom Turaka u Albaniju za Lastovce prestaje miran i bezbrižan život, jer se albanski gusari veoma često zalijeću do otoka, a osobito onda, kada je tursko carstvo bilo u ratu s Mlečanima. Gusarske lađe, a osobito one iz Ulcinja, plove do mletačkih otoka svraćajući često i na Lastovo, gdje hvataju ljude, kako bi od rodbine mogli dobiti otkupnine. Ove su znale iznositi i do 100 dukata, što je u onim vremenima iznosilo vrijednost jednog srednjeg seljačkog imanja. Zato su Lastovci morali održavati stanje trajne vojne pripravnosti. Mjesne vlasti su se brinule, da na otoku bude uvijek dovoljna količina vatrenog oružja i da ovo bude održavano u upotrebljivom stanju, te da stoji na raspolaganju dovoljna količina municije. Zato su neko vrijeme postavljale službenike oružanja (ufficiali sopra li armamenti), koji su morali nadzirati te mjere.

G. 1512. tri turske lađe iz Valone doplovile su pod Lastovo, gdje su ostale 10 dana i zaplijenile na Sušcu 1500 glava sitnog blaga. ¹⁸ G. 1546. Lastovci su zarobili jednu gusarsku fregatu, koja je imala 15 članova posade, a bila je oboružana u Kalabriji. Fregatu su doveli u Dubrovnik i bili su obdareni s 30 dukata i 4 puške, dok im je još prije bilo poklonjeno 20 pušaka. Turska fusta iz Ulcinja zarobila je g. 1566. tri lastovske djevojčice, dok su se nalazile na paši u Radaždolu. Na samo mjesto poteklo je odmah 40 oružanih ljudi s kapetanom na čelu, ali su došli prekasno. ¹⁹ G. 1578. knez i suci su izdali naredbu, da svi, koji imaju pušku, a takvih je bilo 81, i svi ostali s drugim oružjem moraju na pucanj topa s kaštela ili na znak zvona s crkvice sv. Vlaha, doći na zbornu mjesto na Prijevor, jer otok ugrožavaju turske fuste. Onima, koji se ogluše, bit će zapaljena kuća i dobit će tri udarca konopom. ²⁰

¹⁶ Dr. Božo Cvjetković, Dubrovnik i Ljudevit Veliki — Dubrovnik 1913, str. 57.

¹⁷ Jug. akademija — Zagreb — Diplomatički Zbornik — Svezak XII — br. 371.

¹⁸ Jug. Akademija — Zagreb — g. 1883. — Anales Rag, Anonymi — str. 97.

¹⁹ Diversa cancellariae Lastova (u dubrov. arhivu) — Zapisnik od 20. XI. 1566.

²⁰ Idem, ali od g. 1578. na kraju knjige s protivne strane.

Radi suzbijanja neprijateljskih navala otočani su dužni održavati straže, i to po danu na brdu Hum i u tvrđavi »Glavica«, a po noći u tvrđavici zvanoj »Toreta« na Prijevoru. U neposrednoj opasnosti straže su se postavljale i na druga mjesta na otoku, kao i u lukama. Izostajanje sa straža kažnjavalo se strogim kaznama. Osim toga Lastovci su morali slati u Dubrovnik svakog septembra i oktobra 20 vojnika, koji su obavljali službu po gradu, dok su konavoski, župski i primorski seljaci, kmetovi dubrovačke vlastele, vršili jematvu. G. 1572. javni zbor na Lastovu propisao je način, kako treba izabirati vojnike radi odlaska na službu u grad.²¹

Sve do g. 1601. na otoku se odvija skoro normalan život uz izuzetak povremenih navala gusara. Ali te godine počne opasno vrenje protiv dubrovačke republičke vlasti. Iz izvora, a osobito iz knjige *Diversa*, koja je odraz svih zbivanja na otoku, jer se u nju bilježe svi zaključci Zbora i Vijeća, te sve važnije naredbe kneza i sudaca, ne možemo pronaći nikakav drugi povod uzbune, osim ljubomornog čuvanja starih statutarnih pravica i gospodarskih povlastica, koje su im ove zajamčivale. Nemamo dokaza, da su ikakvi drugi događaji uzbudili duhove otočana. U ljetu g. 1601. dubrovačka vlada je odlučila izvršiti neke izmjene u lastovskoj knjizi statuta, pa je naredila, da joj provizori grada sastave prijedlog o tim izmjenama. Pozvala je Lastovce, da joj dostave u Dubrovnik tu njihovu knjigu. Naredbi je bilo udovoljeno, ali su Dubrovčani povratili knjigu na Lastovo po komorniku Luki Tomljenoviću i po Pasku Antici, kasnijem vođi ustanka, koji su je tamo bili i odnijeli. U pismu, upravljenom knezu, sucima i zajednici Lastova izjavljuje Malo vijeće, da će o izmjenama u statutu vijećati Senat istom u novembru, pa da mu u tom mjesecu ponovo dostave knjigu.²² Međutim otočani su doznali, kakve se izmjene namjeravaju izvršiti, pa su upravili u Dubrovnik pismo, koje se nalazi zapisano u lastovskoj knjizi *Diversa* za g. 1601. na str. 51., a nema datuma, niti je potpisano od kneza, koji je inače morao potpisivati sve akte unesene u službene knjige, bez čega nijesu imale zakonske vrijednosti. Sigurno je stoga, da je pismo bilo sastavljeno od tadašnjeg voditelja kancelarije, Bogdana Antunova, a po nalogu sudaca i komornika. Budući da je ono važno radi prosuđivanja razloga, koji su naveli Lastovce na pobunu, a nije još objelodanjeno, donosimo ga u prijevodu:

»Presvijetla i slavna naša gospodo! S jedne strane vaša velika blagost i pravičnost, od koje se nadamo svakoj pomoći, a s druge strane naša vjernost, koju su kroz razmak od 300 godina naši prednici iskazivali vašoj svijetloj vladavini, uvjeravaju nas, da će nam biti sačuvani naši običaji i privilegija, koje ste nam zakletvom potvrdili. Došlo nam je do znanja, da je u Vijeću umoljenih predloženo, da ljudi ove Zajednice budu opterećeni povećanjem plaće knezu, kojemu smo i onako dužni davati godišnje 75 škuda, prevoziti ga o svom trošku, kad do-

²¹ Idem, ali od 27. IV. 1572.

²² Idem, ali od 1. IX. 1601.

lazi na otok i odlazi s otoka, te mu prodavati bravlje meso uz cijenu od 1 groša za 3 libre i davati mu besplatno drva nužna za njegovu upotrebu kroz cijelu godinu. S ovim se knez, s obzirom na naše mogućnosti, može zadovoljiti. Molimo stoga sa svom poniznošću i poštovanjem vaše svijetlo gospodstvo, da nasljeđujući blagost svojih predaka udostoji se postupati s nama onako, kako je vjerno svojoj zakletvi dosada postupalo, pa da nam ne nameće veće troškove, niti da nam naređuje gradnju zatvora, već neka zločinci izvršavaju u jarmu kaznu udarenu im od zakona, kako se to od davnine vršilo. Pored naše dužnosti na vjernost i poslušnost, koju obećajemo za uvijek, pripravnici smo izvršavati svaku pravičnu naredbu našeg kneza i sudaca, donesenu u duhu naših zakona i običaja, kojima smo dosada potpadali. Mi ćemo pak moliti boža da umnoži vašu sretnu državu«.

Kako vidimo, pismo je sastavljeno s mnogo takta i obzirnosti, ali se ipak na dva mjesta spominje zakletva Dubrovčana, da će poštovati lastovske povlastice i statutarne odredbe, pa je očito, da su sastavljači imali pred očima uvod statuta, u kojemu se ta zakletva spominjala. Najviše što je Lastovce peklo, bio je prijedlog, da se plaća knezu povisi od 75 na 200 škuda. Razlika je dosta velika, te je zahtijevala znatno opterećenje puka. Lastovskim konzervativcima smeta i prijedlog o dužnosti njihove Zajednice, da sa gradi dva zatvora, jedan za muške, drugi za ženske, pa su voljeli da oni, koji vrijeđaju pravdu, izvršavaju i dalje kaznu u jednoj vrsti jarma, koji im se stavljao oko vrata. Pismo nije postiglo željeni učinak, jer je dana 22. XI. 1601. Vijeće umoljenih prihvatilo konačno prijedlog provizora grada i donijelo zaključak o izmjenama, koje se imaju unijeti u statut. Pored gornjih dvaju propisa odlučeno je još, da Lastovci imaju popraviti knežev dvor i da moraju redovito davati straže u kaštelu po danu i noći, pa su u tu svrhu doneseni potanji propisi o načinu vršenja te dužnosti. Osim toga propisano je, da uz glasonošu moraju stalno vršiti službu kod kneza još i dva čuvara.

Ove izmjene prouzrokovale su kod otočana silno nezadovoljstvo, koje je vjerojatno došlo do vrhunca, kada je počelo utjeravanje svote, potrebne za povišenu plaću knezu i za izvršenje navedenih novih gradnja. Vrela krv Lastovaca odvela ih je ovaj put toliko daleko, da su odlučili prekinuti sve veze s Dubrovnikom i predati se u ruke Krilatog Lava, zaboravivši strašno zlodjelo, koje je na njima izvršio dužd Orseolo II. g. 998. U vrelima nemamo podataka, ali je sva prilika, da su u stvaranju te odluke imali svoje prste Mlečani, budući da su otočani radi neposredne blizine mletačke Korčule često s njima dolazili u dodir. Oni su vjerojatno podjarivali neraspoloženje Lastovaca protiv dubrovačke vlade zbog povrede njihovih statutarних propisa, obećavajući im brda i doline, ako prijeđu pod njihovu vlast.

U maju mjesecu g. 1602. uročilo je oko 35 istaknutih mještana tajni sastanak u crkvi Gospe od Polja, koja se nalazi na grobištu. Zaključili su, da Hvaranina Ivana Jurinovića, koji je bio naseljen na otoku, izašalju u Hvar, da u ime Zajednice ponudi Lastovo mletačkom provi-

duru Pasqualigu, koji se ondje nalazio. Jurinović je otputovao na Hvar, ali tamo nije zatekao Pasqualiga, pa je stoga podnio izvješće hvarskom knezu, koji obavijesti providura, a ovaj odmah obavijesti vladu u Mlecima. Međutim budni dubrovački izvršni organi doznali su za urotu preko nekih ribara iz Omble, koji su lovili ribu na Lastovu, pa je vlada 11. VII. 1602. otpremila kazneni pohod od 500 vojnika predvođenih od izvanrednih provizora Červića, Menčetića i Sarake s ovlastima, koje ima Senat. Ali još prije njihova dolaska na otok sudionici urote pobjeغوš na Korčulu. Izvanredni provizori dali su zaposjednuti tvrđavu i pohvatati još zaostale zavjerenike, a među njima dva popa: Frana Paskova i Marina Stjepanova. Ova dvojica svećenika budu otpremljeni u Dubrovnik te nakon kratkog postupka obješeni u tamnici i pokopani u crkvi sv. Luke u vratima od Ploča. Beneficija sv. Ivana i Vlaha, koja su davala po 150 dukata prihoda na godinu, bila su podijeljena lastovskim svećenicima Boninu i Đivu, koji nijesu bili upleteni u urotu. Izvanredni provizori donijeli su dana 1. VIII. 1602. presudu, kojom su osudili »in contumaciam« na smrt vješanjem 33 urotnika, a sva njihova dobra zaplijenili, time da kuće moraju biti razorene i nikad više uspostavljene. Njihove žene i djecu konfinirali su u Dubrovnik, gdje su smjeli raditi, ali ne izlaziti iz grada. Bilo je odvedeno u grad i 16 sumnjivih muškaraca, ali je poslije kratkog vremena svima dopušteno, da se mogu povratiti na otok, osim Lukši Antici.

Urotnike, koji su pobjegli na Korčulu, uzeo je u zaštitu tamošnji knez Duodo. Krstareći ovi oružanim lađama, uhvatili su neki brod, na kojemu su Dubrovčani htjeli prevesti u grad stvari zaplijenjene na Lastovu. Protest Dubrovčana upravljen knezu Duodu, da im taj brod bude povraćen, nije uspio. Poradi intervencije dubrovačkih poslanika u Mlecima ti urotnici bijahu prisiljeni, da se s Korčule premjeste u okolicu Splita. Ali ni tamo se nijesu primirili, već su dapače za svoju stvar predobili nekoliko Dalmatinaca. Organizirali su mali pomorski oružani pohod od nekoliko dobro naoružanih lađa i krenuli pod Lastovo, gdje su stigli početkom januara g. 1603. Budući da je vladalo veliko nevrijeme s kišom i snijegom, uspjelo im je iskrcati se neopaženo. U zoru dana 5. I. 1603. došuljali su se do tvrđave, prislonili ljestve i tako se popeli na zidine. Trđava je u ono doba bila dugoljasta oblika s jakim nasipom naokolo, unutra s dvije cisterne i nekoliko manjih zgrada za smještaj ljudi i vojnog materijala. Kad su urotnici poduzeli navalu, dubrovačka posada otvorila je vatru, ali su joj se odmah rastrgnula tri topa i ubila trojicu ljudi, tako da je među njima nastala zabuna, koju su urotnici iskoristili i svladali otpor, zarobivši kapetana Šiška Sorkočevića, koji je u borbi bio ranjen. Konspiratori su odmah zauzeli mjesto i čitav otok, uhvativši i kneza Serafina Zamanjića. Bio je sazvan Zbor, na kojemu je Pasko Antica izabran komornikom. On se osim toga proglasi kapetanom i dade da mu narod položi prisegu vjernosti.²³ Pasko je bio viđeniji mještanim. G. 1581..

²³ Srpska akademija — Beograd — Dubrovačka akta i povelje — Sabrao Jovan Radonić — Knjiga III. — Svezak 1. — str. 78.

kada je prestalo uzimanje popova za upravitelje kancelarije, on je bio od Lastovaca izabran prvim kančelijerom svjetovnjakom. Dakle spadao je među one otočane, koji su bili školovani. U času pobune imao je oko 50 g., što se razabira iz zapisnika u knjizi *Diversa* od 16. III. 1603., na kojemu je on bio preslušan kao svjedok i gdje ga nazivaju kapetanom.

Kada su Dubrovčani doznali za događaj, odredili su, da na Lastovo pohite četiri plemića sa 600 vojnika, da zauzmu mjesto i tvrđavu, dopustivši vojnicima da pljačkaju kuće onih, koji se ne budu htjeli pokoriti. Dubrovačka vojska se iskrcala na otok i opsjela tvrđavu. Ali dana 30. I. 1603. stigla je tamo mletačka flota, koja je pozvala Dubrovčane da odstupe, što su oni i učinili i povratili se natrag, dok su Mlečani ušli u tvrđavu i izvjesili svoju zastavu.

Sada su se Dubrovčani primili u Mlecima energičnih diplomatskih koraka, da im otok bude povraćen. Lukavi su se Mlečani branili, da ga nijesu zaposjeli u namjeri, da ga za sebe zadrže, već zato, da se tamo ne bi iskrcala kakva druga sila, pa stoga da su ga pripravnici povratiti, ako se dubrovačka vlada obveže pismeno, da će dati opće pomilovanje svim pobunjenicima. Ova nije na to pristala, već je tražila jednostavni povratak, bez ikakve obaveze. Mlečani su tvrdokorno ostali pri svom zahtjevu. Tako se među dvije vlade razvila dugotrajna diplomatska borba, koja se protegla oko tri i po godine. Dubrovčani su uspjeli predobiti za sebe carigradski dvor, koji je više puta vršio pritisak na Mlečane za povratak otoka. Španjolci su se također zauzeli za Dubrovnik. Papa je isprva bio rasrđen na Dubrovčane, što su, mimoišavši crkveni sud, izvršili smrtnu osudu na dva lastovska svećenika, ali su ga Dubrovčani uspjeli umiriti, tako da se i on zauzeo kasnije za njihovu stvar. Na svršetku Senat je donio zaključak, da će pomilovati sve pobunjenike uključivši i kolovođe, pa Mlečanima nije preostalo drugo, nego da predaju otok, što su izvršili dana 16. VI. 1606.

[Sve su ovo događaji, koji su u našoj historiografiji opširno obrađeni od Š. Ljubića (*Odnosaji među republikom Mletačkom i Dubrovačkom — Rad Jug. Akademije — Knjiga LIII*) i od prof. A. Vučevića (*Dubrovčani na obrani svog teritorija i t. d. — Glasnik dubrovačkog učenog društva sv. Vlaho* od g. 1929. — *Knjiga 1*), dok su svi dubrovački dokumenti o ovom sukobu sadržani u *Zborniku Srp. Akademije* od g. 1939. — *Knjiga III, Sveska 1.*, — *Dubrovačka akta i povelje*, što je sabrao i objavio Jovan Radonić. Ne ćemo se stoga opširnije time baviti. Iznijet ćemo ipak neke pojedinosti, kako bi neke stvari bolje razjasnili].

U pismu od 22. II. 1603.²⁴ upravljenom svom poslaniku Stjepanu Penešiću u Mletke dubrovački Senat se poziva na neko pismo Lastovaca, u kojemu bi oni još prije pobune bili izjavili, da prihvaćaju izmjene statuta, koje su bile donesene. Međutim to pismo nije uneseno u lastovska *Diversa*, kao što je bilo propisano, već samo ono drugo, koje

²⁴ Idem, ali str. 91.

smo gore donijeli u prijevodu, a iz kojeg se razabira odrešito protivljenje otočana izmjenama. Protivurjeđe bi se moglo riješiti, ako se uzme, da je ono od Senata spomenuto pismo sastavio sam knez u ime Zajednice, a ova da je, mimoišavši kneza, dala otpremiti u Dubrovnik ono drugo koje je ubilježeno u Diversa.

Iz uputstava od 31. VII. 1604.²⁵ svom poslaniku u Mlecima od strane dubrovačkog Senata razabiramo, da su Lastovci s pomoću Mlečana stavljali ove zahtjeve: 1) nijesu dužni dolaziti u Dubrovnik radi vršenja javnih služba, 2) oslobađaju se dužnosti dovoženja i odvoženja kneza, 3) slane sardele, koje su bili dužni dovoziti u grad za njegove potrebe, slobodni su prodavati kako hoće, a da im se na njih ne udara cijena, 4) ima se ukinuti mjesto jednog glasonoše, koji stoji uz kneza pri dijeljenju pravde, 5) svima se Lastovcima ima dati milost uključivši i kolovođe. Iz tih uvjeta vidimo, da su otočani bili nezadovoljni svojim obvezama sadržanim pod točkama 1, 2, 3, 4, pa su htjeli, da ih se, ako budu povraćeni pod dubrovačku vrhovnu upravu, oslobode. U tome ipak nijesu uspjeli, jer Dubrovčani nijesu ni na šta pristali, osim na općenitu amnestiju.

Kako smo u početku vidjeli lastovska Zajednica je uživala svoja osobita prava u krilu dubrovačke države. Čini se, da je otočanima uvijek lebdio pred očima uvodni motto njihova statuta, u kojemu je stajalo, da su se dobrovoljno predali Dubrovniku, pa su na to uvijek bili ponosni i u svakoj prilici to isticali. Uostalom nije se tu radilo o jednoj pukoj historijskoj reminiscenciji, već je obrana njihove samouprave donosila sa sobom i očuvanje gospodarskih probitaka. Nikakvo dakle čudo, što su tako ljubomorno čuvali svoje starinske pravice, koje im je dubrovačka vlada nastojala malo po malo krunjiti. Da se doista i kod ove bune radilo o obrani tih statutarnih prava, najbolje se vidi iz svega gore navedenog, kao i iz okolnosti, da je mletačka vlada u svibnju g. 1603. postavila Dubrovčanima kao uvjet za povratak Lastova među ostalim i »poštovanje svih lastovskih starinskih pravica«. Dapače i sam carigradski dvor, u pismu od 25. IX. 1604. upravljenom mletačkoj vladi, navodi među ostalim, da će Dubrovčani morati »poštovati sve povlastice i statute, koje od starine ima narod onog otoka«.

Uzrokom pobune bili su vjerojatno i razni nedopušteni postupci lastovskih knezova, što se razabira iz činjenice, da su izvanredni provizori Červić, Menčetić i Saraka dana 24. VIII. 1602. donijeli glavu 186. statuta, koja glasi:

»Nalažemo i određujemo, da naši knezovi na Lastovu ne mogu u buduće biti agenti ili zastupnici bilo koga ni u kakvom obliku, niti zastupati ili braniti u sporovima, niti pobirati vjeresije, već da moraju biti samo suci u parnicama i dijeliti strankama pravdu pod prijetnjom kazne lišenja službe i plaće za susljednih 5 godina«.²⁶

²⁵ Idem, ali str. 135.

²⁶ Jug. akademija — Zagreb — g. 1901. — Monumenta historico-juridica — Svezak VIII. — Knjiga o uredbama i običajima skupštine i općine otoka Lastova — Priredio Frano Radić.

Dakle, iz ovog se mora doista zaključiti, da su knezovi zagovarali pojedine osobe na štetu drugih, radi čega je narod gubio povjerenje u nepristranost suda, kojemu je knez predsjedavao.

Nakon uzimanja Lastova u posjed, Dubrovčani su doista održali svoju riječ o davanju opće amnestije. Dapače Malo vijeće upravilo je 20. VI. 1606. Lastovcima pismo ovoga sadržaja:

»Našim milim sucima, komorniku i Zajednici Lastova.

U suglasnosti s vašim pismom pristupili su pred nas Marin Lučin Bošković, komornik i Ivan Marinica s ostalima i zamolili ponizno oprostaj prošlih grijeha u ime cijele Zajednice. Mi smo vas primili onom prijaznom naklonošću, koja nam se pristoji, kao mile i vjerne podanike, s namjerom da potpuno zaboravimo prošle stvari. Ipak vas pozivljemo da nasljeđujući svoje pretke nastavite živjeti u dužnoj vjernosti i odatosti prema nama, a vi ćete s naše strane primiti svako pravedno zadovoljenje. Stojte zdravo«. ²⁷

U knjizi *Diversa* ne nalazimo ni jednog slučaja krivičnog progona osoba upletenih u pobunu, ali je naprotiv protiv njih poveden niz civilnih parnica, koje su redom imale za njih loš rezultat. Meta većine tih parnica bila je Antonija, udova vođe pobunjenika Paska Antice, koji je 21. VII. 1604. u Mlecima tajanstveno bio otrovan. Tako je, među ostalima, tuži don Jerolim Bonini za naknadu štete prouzrokovane mu time, što mu je po odredbi njena muža, čija je ona nasljednica skupa s djecom, bilo oduzeto uživanje zemalja, beneficija sv. Ivana za vrijeme mletačke okupacije. ²⁸ Sudac Kuzma Toljenović bio je pak tužen od Luke Siketić, što je u doba mletačkog vladanja u službenom svojstvu dao nalog, da se njegov novac, koji mu je kao dubrovačkom pristaši bio zaplijenjen, upotrebi za popravak tvrđave. Tuženik se branio, da je to učinio kao službena osoba u društvu ostalih dvaju sudaca, a po nalogu mletačkog komandanta tvrđave Šimuna Parenčića i kaptana zaljeva Bernarda Veniera, koji je bio stigao flotom u luku Zaklopatica. Međutim, to mu ništa nije pomoglo, pa je bio osuđen na naknadu štete. ²⁹

Kada su Dubrovčani primili otok od Mlečana, poslali su tamo kaptelana sa 60 vojnika, koji su držali zaposjednutu tvrđavu. Ali budući da je to prouzrokovalo državnoj blagajni velike izdatke, vlada je odlučila učiniti tome kraj. U martu g. 1607. pozvala je u Dubrovnik 18 najistaknutijih Lastovaca, te za vrijeme njihova izbivanja s otoka, uputila tamo 276 vojnika i zidara, koji su do temelja razrušili lastovsku tvrđavu, nakon čega nije više bilo potrebno držati vojnu posadu. Lastovski pop Martin Bartulov javio je u Mletke događaj, pa je tamošnji senat o tome vijećao, ali nije donio nikakav zaključak.

Nakon toga zavladao je na otoku normalan život, ali se duhovi nijesu ipak potpuno smirili, jer dubrovačka vlada nije ukinula ni jednu od onih gospodarskih mjera, koje su izazvale pobunu, već ih je dapače

²⁷ Kao pod br. 19, ali od 26. VI. 1606.

²⁸ Idem, ali od 12. VIII. 1605.

²⁹ Idem, ali od 1. XI. 1606.

pojačala. Tako je Senat pooštrio zakonsku odredbu, prema kojoj stanovnici Lastova i Mljeta nijesu smjeli izvoziti svoja vina u mletački posjed na istok (sopravento), to jest u Boku Kotorsku, Krf i t. d., gdje im je bila veća cijena, već samo u mletačke i austrijske posjede na zapad (sottovento). Strogo se pazilo na održavanje tog propisa i prestupnici su bili kažnjavani najstrožim kaznama. Svaki onaj, koji je namjeravao izvesti vino, morao se obratiti knezu, a ovaj bi mu izdao dozvolu, s time da kroz 2 mjeseca dokaže, da ga je prodao na zapad, što bi on učinio pismenom potvrdom izdanom mu od vlasti mjesta izvoza. Ove su se potvrde bilježile u knjigu Diversa, pa tako znamo, da se vino najvećma izvozilo u Split, Šibenik, Trogir, Senj, Bakar i Rijeku.

Od kada je g. 1310. donesen lastovski statut, pa sve do završetka pobune g. 1606., sve novčane kazne, koje je lastovski sud udarao počiniteljima krivičnih djela, išle su u korist Zajednice. Naprotiv, nakon uspostave dubrovačke vlasti na otoku, globe se najvećim dijelom izriču u korist Dubrovnika, a u rijetkim slučajevima u korist Zajednice Lastova. Time su otočani bili lišeni jednog važnog vrela prihoda za podmirivanje svojih lokalnih potreba, jer su novčane kazne bile dosta velike, tako da su znale iznositi i do 50 dukata.

U sredini XVII. vijeka Dubrovnik je morao voditi upornu borbu s Mlecima radi očuvanja prava na posjed otoka Sušca, koji se nalazi između Lastova i Visa. Mletački podanici, a osobito Višani i Korčulani često su dolazili na Sušac da love ribu i pasu svoja stada. Lastovci, koji su imali prostrani ribarski sektor oko glavnog otoka i brojnih otočića te dovoljno ispaše za svoja stada, nijesu marili za iskorišćivanje Sušca. Radi toga se Malo vijeće našlo prisiljenim narediti im, da nekoliko njihovih ribarskih trakta redovito riba na otoku i da se tamo pošalju pastiri sa stadom, koji neka očiste gustijerne i lokve, neka razdijele otok na sedam rejona, neka svaki rejon sagradi kuću za stanovanje i neka pastiri prenesu tamo svoje obitelji. Koliko je Lastovcima bila teška ta mjera i koliko su oni nerado išli na taj daleki i osamljeni otok, najbolje se vidi iz činjenice, što je nekim mještanima u jednoj krivičnoj presudi izrečena kazna prisilnog stajanja jedan mjesec dana na Sušcu. Za očuvanje svog prava na taj otok dubrovačka vlada je morala često slati poslanike u Mletke, pa je u povodu toga imala i troškova. Ali ona je smatrala, da te izdatke moraju nadoknaditi Lastovci, pa je pismom od 9. VIII. 1652. naredila lastovskom knezu, da pozove Zajednicu, da odmah pošalje u grad 200 dukata »za troškove oko Sušca«. Ako se uvaži, da je ta svota predstavljala dosta veliku vrijednost, lako je shvatiti, da je taj nalog izazvao na otoku veliko komešanje. Sastao se Zbor, na kojemu je zaključeno odaslanje u Dubrovnik dvaju nuncija sa zadatkom, da mole oprost od tog tereta. Nunciji nijesu uspjeli u svojoj misiji, pa je gornja svota morala biti plaćena.

To, kao i dalje krnjenje lastovske samouprave, koje se očitovalo u nastojanju Dubrovčana da prisvoje sva posebna prava lastovskog Zbora i Vijeća, kao što je imenovanje novih vijećnika, postavljanje voditelja kancelarije, davanje prava stalnog boravišta na Lastovu oso-

bama iz drugih krajeva dubrovačkog teritorija, ponovo je uzbudilo zagrijane duhove nekih Lastovaca, pa su opet odlučili uteći se Krilatom Lavu. Oni su htjeli iskoristiti kandijski rat, koji je bjesnio između njege i turske carevine, ne bi li ga naveli da uzme otok pod svoju vlast. Urotnici od strane svećenika bijahu don Kuzma Antica, don Ivan Santulović i don Matej Franki, a od strane svjetovnjaka Ivan-Antun Antica, sin Paska Antice, vođe prvog ustanka, njegov unuk Ivan-Baptista Antica, Luka Toljenović i Antun Pavlović. U listopadu g. 1652. otputovao je u Rim dubrovački nadbiskup Perotti povedavši sa sobom don Kuzmu Anticu. Kada su stigli preko Jakina u Foligno, don Kuzma se pričinio bolestan, pa se odijelio od nadbiskupa. Nakon toga dao je razglasiti, da je umro, što je i sam nadbiskup povjerovao, pa je javio na Lastovo njegovu smrt. Rodbina je žalovala za njim i dala za nj odčitati nekoliko misa. Međutim, taj živi mrtvac otputovao je potajno u Mletke, gdje se dana 28. XI. 1652. predstavio duždevu zboru izjavivši, da su Dubrovčani pogazili sva obećanja data im g. 1606., da su uništili njihovu autonomiju i navalili na njih nesnošljive terete, pa je zamolio »Prejasnu«, da preuzme Lastovo kao svoje. Don Kuzma je istodobno predao i pismenu molbu, u kojoj je među ostalim naveo, da otok može godišnje dati 20.000 barjela vina, 500 barjela ulja, dosta voća i obilje najboljeg koralja, te da ima 25 trakta za lov sardela i oko 1.000 duša, od kojih 300 sposobnih oružju. Mletačko vijeće odgovorilo je don Kuzmi, da ne može pristati na njegovu ponudu. Republika nije valjda htjela naprtiti sebi na leđa brige slične onima iz g. 1602.—1606., to više, što je nije sreća pratila u kandijskom ratu. Don Kuzma, uskrsnuvši iz mrtvih, povratio se na Lastovo, gdje je nastavio šurovanje sa svojim istomišljenicima. Ali budna dubrovačka obavještajna služba u Mlecima doznala je za njegovu ponudu tamošnjoj vladi. Međutim i urotnici su bili obaviješteni, da se u Dubrovniku znade za njihove korake, pa su u noći 3. II. 1653. s oružjem u ruci prisilili ključara, da im otvori kuću beneficija Gospe od Polja, odakle su uzeli sav novac i pobjegli na Korčulu.³⁰ Ostali Lastovci, pobjavši se za svoju sigurnost, sazvali su Zbor, na kojemu su izabrali novim komornikom Kuzmu Fulmiza, mjesto pobjeglog Antice, te ga izaslali u Dubrovnik« da uvjeri njihove »Prejasnosti« kao svog zakonitog vladara, da su im vjerni i da ne žele ništa drugo, nego kako bi mogli prolići svoju krv u njihovoj službi.³¹ Malo vijeće u odgovoru, što im ga je poslalo, ističe zadovoljstvo, što je Zajednica ostala vjerna Republici, koja je pripravna da pokaže blagost. Radi toga pomilovala je one, koji su pobjegli, osim don Kuzme Antice, pa šalje oglas, da bude na Lastovu objavljen, u kojem javlja, da će urotnicima, ukoliko se povrate u roku od 15 dana na otok, biti sve oprošteno. Ovi se međutim nijesu odazvali pozivu, pa je dubrovački Senat dana 27. II. 1653. donio presudu, kojom svih pet svjetovnjaka osuđuje u oglusi na smrt vješanjem. Sve njihovo imanje je zaplijenjeno, a kuće se imadu do temelja razoriti i tlo posuti solju kao znak, da se tu

³⁰ Idem, ali od 18. III. 1653.

³¹ Idem, ali od 6. II. 1653.

ne će nikada više graditi. Istodobno određuje se nagrada onima, koji ih ubiju ili dovedu žive. Drugom presudom osuđena su na smrt tri svećenika, pošto im je prije dubrovački nadbiskup oduzeo rang, i predao ih civilnom sudu, da im sudi. Ovog se puta Senat držao potpuno propisa kanonskog prava, da se ne bi zamjerio papi kao prvi put. Dubrovačka vlada zatražila je od Venecije izručenje buntovnika ili barem progon s mletačkog teritorija, u čemu naravno nije uspjela. Tada je poslala upute svom poslaniku Sorkočeviću, da nastoji isposlovati od mletačkog patrijarhe, da spriječi rovarjenje lastovskih popova, stavivši mu pred oči, da oni spadaju pod sudsku nadležnost dubrovačkog nadbiskupa. Osim toga preporučila je Sorkočeviću, da nađe nekoga, koji bi uhvatio ili ubio Lastovce, ako dođu u Mletke. Oni su doista u decembru g. 1653. stigli tamo, pa je dubrovačka vlada javila svom poslaniku, da pazi na njih, a osobito da nastoji doznati, da li će biti službeno primljeni, te da u pozitivnom slučaju uloži protest. Nakon ovoga izvori nam više ne spominju ni don Kuzmu ni njegove drugove.³²

G. 1654. zadesila je Lastovce velika nesreća. Kako je gore navedeno, oni su od Dubrovčana bili prisiljeni, da naizmjenice obrađuju otok Sušac. Jednog dana, kada se lađom vraćala kući jedna skupina otočana, napale su ih tri turske fuste iz Ulcinja i Sv. Maure i zarobile 30 ljudi i žena. U mjestu je zavladała sveopća žalost. Lastovci su tom prigodom pokazali plemenitu solidarnost s porodicama onih, koji su stradali. Zajednica se obratila dubrovačkoj vladi, da joj pozajmi svotu od 500 dukata radi otkupa zarobljenih, koju će povratiti utrškom od prodaje vina, jer su se svi mještani obvezali dati svoj doprinos. Dubrovnik je udovoljio njihovoj molbi, te im osim toga uz obvezu obročne naknade poslao 100 libara praha i drugog vojnog materijala, preporučivši im hrabro držanje u borbi s gusarima, ako ponovo budu napadnuti. I zbilja, malo nakon toga otočani su navalili s tri svoje lađe na jednu ulcinjsku fustu u blizini Sušca. Ova je bila zarobila jedan mletački brod pun pšenice. Lastovci su svladali gusare, pa su htjeli njihovu fustu i zarobljeni brod dovesti na Lastovo, ali je u to stigla mletačka flota pod komandom kolonela Crnice i odvela sa sobom i gusare i zarobljeni brod sa pšenicom.³³

Za vrijeme rata Svete Lige s Turcima (1684.—1699.) nalazimo samo jedan slučaj napadaja turskih brodova na Lastovce. G. 1697. lađa Frana Fantele stupila je u borbu s ulcinjskom fustom, ali budući da je ova bila premoćna, lastovska posada je pobjegla u šumu, napustivši svoju lađu, koju su Turci sa sobom odveli. I ovoća puta Lastovci su zajednički nadoknadili Fanteli vrijednost lađe, s obzirom na to, da je on učinio žrtvu u korist cijelog mjesta.³⁴

U početku XVIII. vijeka, za vrijeme austrijsko-španjolskog rata, stupaju u akciju oko Lastova senjski Uskoci, koji se kao sastavni dio

³² Program dubrovačke gimnazije za školsku god. 1894./1895. — Članak prof. Antuna Vučetića: »Dubrovnik za kandijskog rata«.

³³ Kao pod br. 19, ali od 29. VI. 1654.

³⁴ Idem, ali od 3. VII. 1697.

austrijske flote daju u potjeru za španjolskim (južnotalijanskim) lađama, kad ih zateku na moru. G. 1703. tri fuste Senjana pod komandom vojvode Pava Kovačevića napale su jedan španjolski brod, koji je dolazio iz Splita. Dovedavši ga u lastovsku luku Žaklopaticu, posadu su pustili, a brod zaplijenili.³⁵ Godinu dana kasnije u luku Portorus sklonili su se radi nevremena dva papinska, jedan genoveški i jedan španjolski brod. Ovaj zadnji bio je napadnut od senjskih galeota. Borba je trajala cijelu noć, ali je ujutro španjolska posada napustila svoj brod, koji su Uskoci odveli skupa s robom.³⁶

Do pada Dubrovačke republike na Lastovu se nijesu zbili nikakvi važni događaji osim povremena čarkanja s obližnjim Korčulanima i Višanima, koji su često potajno dolazili na otok radi sječe drva. Tako je g. 1771. došlo do puškaranja između Lastovaca i Račišćana s Korčule na otočiću Vlašniku, pri čemu su od ovih poginula trojica, koja su bila pokopana u Ublima. Radi mletačkog protesta dubrovačka vlada je bila prisiljena poslati na Lastovo dva plemića s 20 vojnika da vode istraгу. Određeno je, da se za vrijeme izvida ukloni s otoka knez, a vlast da preuzmu izvanredni izaslanici, koji su bili ovlašteni, da radi doznanja istine mogu stavljati okrivljenike i svjedoke na mučenje. Izvanredni izaslanici su ostali na otoku 4 mjeseca provodeći svestranu istraгу, koja je, izgleda, ostala bez rezultata.³⁷

G. 1787. austrijski konzul u Dubrovniku Milišić imenovao je na Lastovu vicekonzula, koji je po svoj prilici bio Lastovac. Ali dubrovački Senat je donio rješenje, da se vicekonzulom ne može postaviti dubrovački građanin, već neki drugi državljanin, pa je opozvao već dato odobrenje. Svrha je postavljanja vicekonzula bila, da on pobire na otoku konzularne pristojbe, ali su neki austrijski brodovlasnici tražili od lastovskog suda, da se preslušanjem svjedoka utvrdi, da oni nijesu nikada plaćali konzularne pristojbe pri trgovačkim operacijama na Lastovu, nego samo onda, kada im je austrijski konzul u Dubrovniku izdavao kakvo uvjerenje.³⁸

O okupaciji Lastova od strane francuskih trupa g. 1806. izvori nam ne pružaju nikakvih podataka, ali prema pučkoj predaji otočani su im pružili ogorčen otpor. Naravno šaka lastovskih seljaka i ribara nije bila u stanju oprijeti se, ali je dokazala, da je vjerna svojim tradicijama bila pripravna dati svoje živote, kada se radilo o obrani slobode. I nakon zaposjednuća Lastovci se nijesu smirili, već su podržavali rovarenje protiv Francuza, što se zaključuje također iz usmene predaje, koja pronosi, da je neki mještanin bio od njih strijeljan.

Za vrijeme svog vladanja Francuzi su sagradili kaštio na brdu Glavici, gdje se nalazila od Dubrovčana srušena tvrđava. Osim toga podigli su utvrđenje Sv. Luciju na istoimenom brdu, malu utvrdu juго-

³⁵ Idem, ali od 3. VII. 1703.

³⁶ Idem, ali od 20. I. 1704.

³⁷ Idem, ali od 23. VII. i 29. X. 1771.

³⁸ Idem, ali od 10. X. 1787.

zapadno od sedla Prijevor i jedan prsobran za artiljerijsku bateriju u brdu između uvale Lučica i Sv. Mihajla, kako bi spriječili eventualno iskrcavanje neprijateljskih trupa.

Do g. 1808. Lastovo se upravljalo po starim zakonima, ali kada je te godine bila ukinuta Dubrovačka republika, mjesto kneza civilnu je vlast preuzeo »mirovni sudac i vladin delegat« Frano Gozze. Lastovo je bilo uvršteno u korčulanski okrug (distrikt), a samo za sebe sačinjavalo je jedan kanton. Prema izvršenom popisu otok je imao 195 kuća, 188 obitelji, 956 stanovnika, 3 goveda, 409 ovaca, 175 koza, 36 svinja i 8 mlinova za ulje.

U veljači g. 1813., nakon povlačenja Napoleona iz Rusije, ali dok njegova moć bijaše još kadra da uplaši i okrunjene glave, Lastovci nađoše dovoljno smionosti da stresu njegov jaram. Prema usmenoj predaji otpremili su na Vis tajno izaslanstvo četvorice mještana, da zamole pomoć u engleskog zapovjednika pukovnika Robertsona. Englezi su prihvatili ponudu, pa su u noćno doba doplovili u pustu uvalu Barje, gdje su ih po dogovoru dočekali oružani otočani te ih provedli do mjesta. Najprije je u trijemu kod župne crkve, bila zaskočena francuska posada, koja se bez otpora predala. Zatim je poduzeta navala na tvrđavu, u koju se bio povukao zadnji francuski zapovjednik otoka Barbieri.³⁹ Opsada je trajala 2—3 dana, nakon čega su se Francuzi predali pod uvjetom, da im bude dopušteno otploviti u Dubrovnik.

Englezi su uspostavili važenje zakona, koji su postojali pod Dubrovačkom republikom. Od 8. II. 1813. mjesto kneza stoji na čelu građanske uprave »predsjednik vijeća« Vicko Kvestić sa sucima i drugim mjesnim častima. On izdaje oglas na narod, u kojemu »obnavljajući statut« naređuje, da se na otok ne smiju uvoziti strana vina. Prvi je engleski komandant otoka poručnik Eduard Butler, a zadnji B. Hildebrand.

Kad je na bečkom kongresu teritorij Dubrovačke republike bio dodijeljen Austriji, ova je dana 16. VII. 1815. zaposjela Lastovo. Pri prijelazu vlasti nastao je zanimljiv pravni slučaj. Župnik don Niko Fantela postavio je sebi pomoćnikom (kapelanom) nećaka don Marina Fantelu, te je osim toga upravio na Vis pukovniku Robertsonu pismo, u kojemu je napao novog predsjednika vijeća Ivana Anticu, optužujući ga, da je vršio neke makinacije protiv bivšeg predsjednika Kvestića. Radi toga je novi predsjednik 11. VI. 1815. sazvao sastanak Vijeća i Zbora, na kojemu je bila poništena odluka župnika Fantele o postavljanju pomoćnika, jer su njome povrijeđeni statut i stari običaji Lastova, prema kojima Vijeću uz potvrdu Zbora pripada pravo predlagati nadbiskupu imenovanje župnika, ili njegova pomoćnika. Dana 30. VI. 1815. pukovnik Robertson obavijestio je Vijeće, da prema zaključku Savezničkih sila otok prelazi u vlast Austrije, ali, kako je gore navedeno, stvarna je predaja došla tek 16. jula. Međutim pukovnik Robertson upravio je Vijeću pismo, koje je bilo uručeno 10. jula, dakle šest dana prije austrijskog zaposjednuća, kojim ukida zaključak Vije-

³⁹ Idem, ali od 14. IX. 1813.

ća i Zbora od 11. VI. 1815. Nakon dolaska austrijskih trupa, i baš 23. jula, Vijeće raspravlja o gornjoj odluci pukovnika Robertsona i smatra je neobaveznom, s obzirom na to, da je bila donesena pošto je već bilo saopćeno, da otok ima biti predan austro-ugarskoj vlasti. Odlučeno je stoga Robertsonovo pismo uručiti austrijskom upravitelju dubrovačke provincije grofu Kabogi s molbom, da on o stvari odluči, imajući pred očima pravo Lastova da sebi izabere župnike i njihove pomoćnike. Ne zna se, kako je Kaboga riješio spor.⁴⁰

Prešavši u sastav Austro-Ugarske izgubilo je Lastovo svoju autonomiju dijeleći zajedničku sudbinu s ostalim dalmatinskim teritorijem.

SADRŽAJ LASTOVSKJE SAMOUPRAVE

Statut je glavno vrelo, iz kojega možemo crpiti podatke o samoupravi otoka. Ali da bismo dobili potpunu sliku o razvoju samoupravnog života, moramo proučiti i sve knjige lastovske kancelarije, a osobito *Diversa*, u koja su bili uvrščivani svi važniji zaključci Zbora i Vijeća, kao i odredbe kneza i sudaca.

Vlast je na otoku uređena poput one u Dubrovniku. Umjesto dubrovačkog Velikog vijeća fungira seoski Zbor, mjesto Senata lastovsko Vijeće, dok dužnosti dubrovačkog Malog vijeća vrši mjesni knez s tri suca. Osim toga u upravnom uređenju otoka opstoji još jedna važna služba, a to je ona komornika (*camerlengo*), koji stoji na čelu općine ili zajednice. Naziv općina upotrebljava se u početku dubrovačkog vladanja, tako da ga susrećemo u prvim odredbama statuta, ali kasnije, a osobito nakon pobune, Dubrovčanima je on postao zazoran, valjda zato, da općina lastovska ne bi postavljala zahtjeve za proširenjem svoje samouprave. Stoga su g. 1636. zabranili njegovu upotrebu odredivši, da se skupnost interesa stanovnika Lastova ima u službenoj terminologiji označavati kao zajednica (*università*).⁴¹ Ova ima pravo da vije svoju zastavu s likovima svojih zaštitnika sv. Kuzme i Damjana na crvenom polju. Posjeduje i svoj vlastiti pečat, na kojemu su također utisnuti likovi ovih svetaca.

Izložit ćemo karakter i djelokrug pojedinih organa vlasti:

K n e z

Za trajanja mletačkog štitništva službeni je njegov naziv potknez ili zamjenik kneza. Naprotiv nakon g. 1358. općenito se naziva knezom. Imenuje ga dubrovačko Veliko vijeće, obično u mjesecu maju, za rok od jedne godine.

⁴⁰ *Idem*, ali od 11. VII. 1813.

⁴¹ *Idem*, ali od 9. XII. 1636.

God. 1601. donesen je propis, prema kojemu knez ne može biti mlađi od 30 godina. Kako smo vidjeli, plaća mu za vrijeme mletačkog štitništva iznosi 50 perpera, što je kasnije bilo povišeno na 75 škuda. A kada mu je g. 1601. ponovo bilo odobreno povećanje plaće na 200 škuda, Lastovci su podigli bunu.

Osim plaćanja kneza Lastovci su dužni prevoziti ga o svom trošku pri preuzimanju i napuštanju službe, davati mu drva za gorivo, te ga opskrbljavati mesom, ribom i povrćem po stalno određenim cijenama.

Knez skupa sa sucima sačinjava izvršnu vlast, te vrši svu političko-redarstvenu službu, a služi se čuvarima i njihovim kapetanom. On obavlja i vojnu vlast, jer pod njegovom zapovijedi stoje stražari, koji redovito vrše straže na Glavici, Prijevoru i Humu. Može se slobodno kazati, da je njegova najteža briga bila nadzor nad točnim obavljanjem straža, jer su se mještani nerado odazivali toj dužnosti, koja ih je znatno sprečavala u njihovoj poljodjelskoj i ribarskoj aktivnosti, pa je protiv njih trebalo primjenjivati stroge kaznene sankcije.

Knez je predsjednik suda, koji sačinjavaju on i još tri suca. Njemu je povjerena briga oko redovitog funkcioniranja pravosuđa. Ni jedna isprava unesena u knjige kancelarije nema pravne snage, ako nije knez stavio svoj potpis. Neodržavanje ovog statutarog propisa dalo je povoda mnogim parnicama. Tako su nakon g. 1606. mnogi ustali tužbama za poništenje javnih isprava sastavljenih za vrijeme mletačke okupacije, potkrepljujući svoj zahtjev činjenicom, da na njima nema potpisa kneževa, već da ih je potpisao mletački guverner Šimun Parenčić, koji je prisvojio nezakonito kneževu funkciju. Ove su tužbe u početku imale uspjeha, ali se g. 1636. dubrovački Senat našao prisiljenim narediti lastovskom knezu Rafu Sorkočeviću, da jednom općom klauzulom naknadno osnaži sve isprave upisane u javne knjige za mletačke okupacije, precrtavši istodobno ime Šimuna Parenčića na način da bude sasvim nečitljivo.⁴²

Knez je bio opskrbljen pečatom, na kojemu je bio utisnut lik sv. Vlaha. Pečat je upotrebljavao samo u svojstvu predstavnika dubrovačke vlade, dok naprotiv na svim onim aktima, pri donošenju kojih sudjeluju suci ili komornik, treba da bude postavljen pečat lastovske Zajednice s likom sv. Kuzme i Damjana.

Za vrijeme bolesti ili spriječenosti kneza zamjenjivao ga je najstariji sudac. Knezovima je više puta bilo zabranjivano od strane dubrovačkog Senata baviti se trgovinom i zastupati privatne stranke u svojstvu njihovih punomoćnika.

G. 1782. lastovski knezovi Frano Bona i Miho Zamanja bili su osuđeni na tri mjeseca zatvora, s time da više ne mogu nikada postati knezovima Lastova i Stona te da moraju nadoknaditi svu uzrokovanu štetu. Ne zna se za uzrok te stroge presude, ali se može pretpostaviti, da se radilo o primanju mita pri izricanju pravde. Bili su izabrani po-

⁴² Idem, ali od 29. V. 1636.

sebni službenici, koji su imali na zahtjev interesiranih stranaka poništiti sve presude i ostale pravne akte donesene od gore navedene dvojice.⁴³

Kao zastupniku vrhovne vlasti knezu pripadaju odgovarajuće počasti. Kad ulazi u crkvu, svećenik mu je dužan dati aspersionum, a za vrijeme svečanosti sv. Vlaha dva svećenika dužna su ga doći pridignuti u njegovoj palači radi odlaska u crkvu. On se upućuje s njima, a slijede ih suci i ostali službenici. Kada povorka stigne u blizinu crkve, mora joj doći u susret vikar sa župnikom i cijelim klerom Lastova.⁴⁴

Rezidencija kneza nalazila se u kući, koja je porušena na svršetku prošlog stoljeća, a na njezinu mjestu podignuta je nova zgrada, koju narod još i danas naziva »palacom«. Sa stare na novu zgradu prenesen je lik sv. Vlaha s natpisom: »Tempore nobilis Petri Secundis de Lucaris Comitibus Laguste MDCXXI.«

Z b o r

On je najveći predstavnik Općine, odnosno Zajednice Lastova. Članom Zbora je svaki Lastovac, koji nije po kazni lišen te časti. Stranci mogu biti članovi jedino, ako su se oženili Lastovkom i nastanili se na njezinu imanju. Zbor održava svoje sastanke pred crkvom maticom. Prisustovanje sastancima je obavezno. Kada se radi o važnim vijećanjima, knez i suci naređuju glasonoši, da upozori kućne domaćine, da će biti kažnjeni globom, ukoliko ne pristupe. Zanimljivo je, da statut, koji je pisan na talijanskom jeziku, nema prijevoda za riječ zbor, već je donosi na hrvatskom jeziku, ali iskrivljeno kao »sboro« ili »sborro«.

U početku dolaska pod dubrovačku vlast Zbor je jedina zakonodavna vlast na otoku. Do g. 1370. on samostalno, bez upletanja dubrovačkog foruma, donosi odredbe sa zakonskom snagom. Nakon toga Dubrovnik se počinje upletati u njegov zakonodavni rad. Tako se iz 52. glave lastovskog statuta vidi, da se dubrovačka vlada što se tiče toga rada izrazila ovako: »Savjetujemo vam i želimo, da morate stvarati vaše statute na onaj način, na koji se čine u Dubrovniku, pa vam od njegova statuta šaljemo jedan prijepis«. Nakon ovoга malo je koja zakonska odredba donesena samostalno, dok se većina njih prima doduše od strane Zbora, ali uz odobrenje iz Dubrovnika, što traje sve do g. 1486., kada prestaje potpuno zakonodavni rad Zbora, a njegova se aktivnost ograničuje uglavnom na nadzor financijskog poslovanja Zajednice i na potvrdu nekih odluka donesenih od strane Vijeća. Ipak, i nakon te godine od slučaja do slučaja Zbor zahvaća u predmete, koji su prije toga pripadali u njegovu nadležnost. Tako je g. 1564. lišio nekog Radovana članstva u Vijeću radi prilježništva, time da ga jednoglasnim zaključkom može pomilovati. Dakle tu je Zbor preuzeo pravo

⁴³ Idem, ali od 28. IV. 1782.

⁴⁴ Idem, ali od 5. II. 1710.

pomilovanja, koje je bilo prešlo na dubrovački Senat. Pred sam pad Republike Zbor je pokušao uspostaviti svoju zakonodavnu vlast. G. 1790. on je na prijedlog Vijeća zaključio, da nitko ne smije primati novaca od kupaca niti kao kaparu, niti kao kupoprodajnu cijenu za ribu, vino, rakiju, ulje i t. d., već da novac smiju primati jedino trgovački mešetari, i to pod prijetnjom progona s otoka i zapljene imutka. Ipak je određeno, da će taj zakon (parte) stati na snagu, kada ga potvrdi dubrovački Senat.⁴⁵ Međutim ovaj ga nije potvrdio, što se zaključuje po tome, što nije unesen u knjigu statuta.

Vijeće

Sastavljeno je od 20 najistaknutijih mještana. G. 1367. u glavi 49. statuta doneseni su točni propisi za njihov izbor i sastav. Služba je doživotna, a upražnjena se mjesta popunjuju tako, da se bira novi među onima, kojima su prethodnici bili vijećnici, pod uvjetom, da su rođeni Lastovci, da su dobri, umjesni, pametni i korisni. Izbor novih vrši isto Vijeće. Ali kako je Dubrovnik u toku vremena nastojao skućiti lastovske samoupravne povlastice, tako je i imenovanje vijećnika prenio na svoje Malo vijeće, koje je g. 1492. postavilo vijećnikom Marina Cvjetkova (Florio) radi osobitih zasluga za dubrovačku republiku. Dapače, da to imenovanje poprimi neki feudalni karakter, Dubrovčani g. 1618. postavljaju Marina Vukelju »plemenitim« vijećnikom Lastova,⁴⁶ što su ponovili još nekoliko puta, tako da je na svršetku XVIII. vijeka nastao spor o tome, da li se lastovski vijećnici mogu doista smatrati plemenitim. Stvar je došla do Senata, koji je zauzeo stajalište, da im takva posebna prava ne pripadaju. Uvođenje novih ljudi u Vijeće od strane dubrovačke vlade dalo je povoda raznim razmiricama, zavisti i međusobnim optužbama. Tako je jedan mještatin u molbi upravljenoj Malom vijeću, da ga imenuje vijećnikom na mjesto neke izumrle obitelji, tražio, »da mu se udijeli ta milost, koju su njihova gospodstva prije davala onima, koji nijesu posjedovali tako plemenite odlike prastare vjernosti kao njegova obitelj«. Nezadovoljstvo Lastovaca došlo je do vrhunca g. 1751., kada je Malo vijeće imenovalo nove vijećnike, premda je jedan bio prekobrajan. Zajednica šalje tada u Dubrovnik svog komornika s dva nuncija. Oni nose pismo, u kojemu Zajednica moli, »da joj statut i privilegija, koja su bila potvrđena od nenadmašive blagosti Presvijetle Republike, budu održana na snazi«, pa dostavlja i jedan vjerodostojan prijepis knjige statuta kao potkrepu svoga zahtjeva. Malo vijeće ustupa stvar Senatu, koji svojim zaključkom od 3. I. 1751. opoziva obavljena imenovanja ovlašćujući lastovsko Vijeće, da izvrši drugi izbor, time da pravni čini, u kojima su sudjelovali vijećnici, kojih je imenovanje poništeno, ipak ostanu na snazi.⁴⁷ Izgleda, da taj pred-

⁴⁵ Idem, ali od 21. XI. 1790.

⁴⁶ Idem, ali od 15. VI. 1618.

⁴⁷ Idem, ali od 7. II. 1751.

met nije riješen u Senatu bez nekih optužba na teret Lastovaca, budući da je Malo vijeće nešto kasnije javilo Zajednici, da je njezina dužnost slati svake godine u Dubrovnik tri broda drva, a ne tri lađe, kako je to protiv običaja uvela »jer kad hoće da Senat uzdrži na snazi njezina privilegija, dužna je vršiti i svoje obveze«. ⁴⁸

Nakon g. 1751. ne nalazimo više slučaja, da su vijećnici bili postavljeni od drugog foruma, osim onog predviđenog u samom statutu, što se održalo sve do ukinuća Dubrovačke republike od strane Francuza dana 27. I. 1808. Nakon toga bila je obustavljena lastovska samouprava, te uvedeni francuski zakoni. Za vrijeme engleske okupacije sva posebna prava bivšeg lastovskog kneza, osim vojnih, preuzima predsjednik Vijeća, koji skupa sa sucima dijeli pravdu i obavlja ostale kneževе dužnosti. Dana 19. III. 1813., »u vrijeme predsjednika Vijeća gosp. V. Kvestića i njegovih časnih sudaca« bilo je sazvano Vijeće, da primi odreku jednog vijećnika i da izabere dva nova, a 9. X. 1814. izabralo je novim predsjednikom Ivana Anticu, kojeg je potvrdila i viša engleska komanda na Visu. A kada je po zaključku bečkog kongresa Lastovo s ostalim dubrovačkim otocima moralo biti izručeno Austriji, predsjednik Antica po nalogu generalmajora Milutinovića putuje 23. VII. 1815. u Dubrovnik, da se pokloni grofu Kabogi, koji je bio imenovan intendantom dubrovačke provincije. ⁴⁹

Komornik (Camerlengo)

Njemu je povjereno pravno zastupstvo lastovske Zajednice i zaštita njezinih interesa. Tako on nastupa u obranu općih probitaka, kao prava na zajedničke putove, zajedničke šume i t. d. Osim toga on vodi financijsku stranu Zajednice, koja raspolaže vlastitim prihodima. Ti prihodi sastoje se većinom od novčanih kazna, udarenih za razne prestupke, i od prodaje drva, usječenih na zajedničkim šumama. Rashodi su išli na popravak kneževa dvora, kuće upravitelja kancelarije, nabavku kancelarijskih potrepština, kao i na troškove svečanosti sv. Vlaha. Za svaki izdatak komornik je dužan dati ispostaviti namiru, koju je morao napisati voditelj kancelarije. Kada pravda svoj račun pred knezom i sucima, mora priložiti sve namire. Pravdanje računa vrši se i pred Zborom, kojemu se imadu pročitati sve stavke. Opseg financijskog poslovanja Zajednice prilično je skučen. Tako iz obračuna komornika za g. 1800. vidimo, da su prihodi iznosili 334,32 dukata, rashodi 313,10 dukata.

U početku komornik se brinuo i za utjerivanje kneževе plaće, ali kasnije se stao birati posebni komornik za tu svrhu, pa su se birala dva, i to komornik naroda (camerlengo del popolo) i komornik kneževе

⁴⁸ Idem, ali od 17. VII. 1751.

⁴⁹ Idem, ali od 23. VII. 1815.

plaće (camerlengo del salario). Ovomu drugomu bila je povjerena samo dužnost utjerivanja kneževih pristojba, dok se prvi bavio svim drugim poslovima.

Komorniku naroda pristojala je dužnost zastupanja ne samo finansijskih interesa Zajednice, već i onih crkvenih bratstava. Tako se g. 1591. komornik Jero Ostojić usprotivio, što su prokurator i Gospe od Polja dali nekoj ženi na poslužbu 55 perpera bez pristanka generalne skupštine bratstva. Knez i suci su na to odredili, da taj novac bude toj ženi oduzet i ostavljen u pologu u kancelariji.⁵⁰

Oba komornika potpadaju pod disciplinsku vlast Vijeća. G. 1592. Vijeće je kaznilo komornika kneževu plaće gubitkom časti vijećnika za 6 godina, jer je nekome dao u zajam novac sakupljen za isplatu kneza.

Suci

Oni zajedno s knezom vrše svu sudsku i upravnu vlast, budući da je istom Francuska revolucija razgraničila ta dva područja, postavivši svakome od njih posebne organe. Imade ih tri, a bira ih Vijeće iz svog krila na jednu godinu dana, od jedne do druge svečanosti sv. Mihajla (29 septembra). Između jednog i drugog izbora treba da prođe razmak od jedne godine. O nastupu službe polažu zakletvu, da će vladati i suditi »na temelju statuta i običaja općine Lastova, u dobroj vjeri i bez prijekare, tako da prijateljima ne koriste, a neprijateljima ne škode« (čl. 34. statuta). Sudski dvor zasjeda vjerojatno pred crkvom maticom u trijemu, a možda po ružnu vremenu u kancelariji ili kneževu dvoru. Od g. 1635. mora zasjedati najmanje dvaput sedmično, i to jedno zasjedanje mora biti stalno, a drugo pomično. Ni za vrijeme praznika jematve ne smije biti uskraćena pravda onima, koji je trebaju. Presuda se mora pismeno otpraviti u roku od mjesec dana, od kada je bila usmeno proglašena. Svakome sucu pripada nagrada od 9 folara (bagalina) po jednom perperu (360 folara) vrijednosti spornog predmeta. Druge nagrade oni nemaju.

Još prije donošenja statuta na otoku je postojao sud sastavljen od lastovskog kneza i određenog broja sudaca, kako to vidimo iz pismene presude dubrovačkog kneza od 24. III. 1297.,⁵¹ kao i iz presude izdane na hrvatskom jeziku, a sačuvane u latinskom prijevodu od 22. III. 1303.⁵² Po svemu izgleda, da moralne kvalifikacije ondašnjih sudaca nijesu bile na visini. Tako je g. 1280. sudac Ljubljn bio osuđen na novčanu kaznu zajedno s nekim drugim mještanima od strane dubrovačkog kneza zbog pronevjerena nekog broja sokolova, povjerenih

⁵⁰ Idem, ali od 23. XII. 1591.

⁵¹ Jug. akademija — Zagreb — Diplomatični Zbornik — Svezak VII, str. 265.

⁵² Kao pod br. 9, ali na str. 6.

mu radi prijevoza u Dubrovnik.⁵³ U spomenutoj presudi od 24. III. 1297. utvrđeno je pak, da su lastovski suci Gruben i Budislav bili nagovoreni od popa Bogdana, da krivotvore sudbenu presudu o spornoj zemlji u Zlom Polju, jer je za njega bila nepovoljna. Možda su ovakve pojave dale povoda, da je u statutu bila donesena odredba člana 20., prema kojoj suci za vrijeme trajanja parnice ne smiju piti ni jesti s parničnim strankama. Ali čini se, da se ni nakon donošenja statuta nije stanje promijenilo, jer se g. 1397. lastovski knez pritužio u Dubrovniku na sedam lastovskih sudaca, da su sudili na štetu siromaha i da ga nijesu slušali, već ga ometali u vršenju vlasti, zbog čega su bili privedeni u grad u tri mjeseca. Nakon ovoga izvori nam ne pružaju podataka o kršenju dužnosti od strane lastovskih vršitelja pravde.

Prije donošenja statuta pravda se izriče na osnovi običajnog prava, što je sigurno uzrokovalo pravnu nesigurnost, jer se postojanje nekog običaja utvrđivalo od slučaja do slučaja preslušavanjem svjedoka, koji u svim vremenima nijesu bili potpuno pouzdano dokazno sredstvo. Donošenjem statuta tome je učinjen kraj, jer su u njemu utvrđeni svi važniji zakonski propisi. U njemu nijesu donesene izričite norme, kojima se ustanovljuje funkcija suda i njegova nadležnost, već se u čl. 21. jednostavno pretpostavlja njegovo postojanje i propisuje, da protiv sudbenih presuda imaju stranke pravo priziva dubrovačkom knezu. Baš taj nedostatak izričitih propisa o sudskoj nadležnosti urodio je posljedicom, da se centralna vlast miješala mnogo puta u sudsku autonomiju prisvajajući sebi pravo sudovanja u nekim sporovima, koji bi po redovitom tijeku stvari spadale pred lastovski sudski forum. Ova je okolnost izazvala nezadovoljstvo otočana, koji su se zbog toga vjerojatno žalili u Dubrovniku, pa im je Senat g. 1479. djelomično udovoljio donijevši zaključak, da se sporovi zbog nekretnina imaju rješavati isključivo na Lastovu uz pravo priziva dubrovačkom knezu, te da se radi takvih parnica ne mogu otočani pozivati u grad (čl. 83. statuta). Naprotiv, za sve ostale sporove ostala je abuzivna praksa, da ih dubrovački državni organi mogu po svojoj ocjeni rješavati u prvoj molbi. Tako dubrovački suci kriminala više puta zbog pritužaba pojedinih stranaka preuzimaju suđenje sitnih krivičnih slučajeva, koji nemaju neke naročite važnosti. Budući da je putovanje u Dubrovnik bilo skopčano s mnogo teškoća i pogibelji, da putnici budu zarobljeni od albanskih gusara, otočani su se nerado odazivali, a primjena prisilnih mjera stvarala je nezadovoljstvo.

Nakon g. 1310. pa sve do g. 1606. suci izriču pravdu na osnovi lastovskih statutarnih propisa, a suplementarno na temelju običajnog prava, kako su to prema formuli zakletve i bili dužni činiti. G. 1591. došlo je do zanimljivog spora između kneza i sudaca u povodu tumačenja čl. 79. statuta u parnici radi naknade štete, što ju je stoka tuženika učinila u vinogradu tužitelja na Prsnašdolu. Sud je otišao na

⁵³ Dr. G. Čremošnik, Spisi dubrovačke kancelarije — Zapisi notara Tomasina de Savera — br. 338, str. 90.

samo mjesto, pošto je tužitelj ostavio u pologu kod komornika 5 perpera za troškove povjerenstva. Knez Nikola Sorkočević stao je na stajalište, da tuženici nijesu obavezni naknaditi štetu tužitelju, budući da je u spomenutom članu statuta određeno, da vlasnici moraju svoje vinograde ograditi međom ili plotom, što tužitelj nije učinio, a oko polja je šumski prostor, koji pripada Zajednici i na kojemu svatko ima pravo ispaše. Naprotiv lastovski suci su smatrali, da tuženike treba osuditi na naknadu, jer je tužitelj napravio oko svog vinograda ogradu od suhog granja i nju svake godine obnavljao. Usprkos tomu što je ostao u manjini, knez je izdao i proglasio presudu, kojom je odbio tužiteljev tražbeni zahtjev ostavivši mu pravo priziva. Ovaj ga je doista i uložio, ali ne znamo s kojim rezultatom.⁵⁴ Nije ovaj slučaj toliko zanimljiv zbog samog tumačenja jednog pozitivnog propisa, koliko zbog kršenja najosnovnijeg načela proceduralnog prava, prema kojemu se sva sudska rješenja donose većinom glasova. Izgleda, da je dubrovački feudalac lastovsku sudsku autonomiju smatrao golom formalnosti, pa da se nije dužan obazirati na mišljenje domaćih sudaca. Ako se uvaži, da je ovo došlo samo 11 godina prije pobune, ne treba u to sumnjati, da su lastovske optužbe protiv dubrovačke centralne vlasti imale nekog osnova.

Istom nakon g. 1606. lastovski knezovi ne dopuštaju, da se u obrazloženju presuda poziva na lastovski statut, već se sudi na osnovi dubrovačkih zakona, što je trajalo čitav XVII. vijek, da se nakon toga uvede primjena također i lastovskih statutarних odredaba, tako da se u presudama poziva na dubrovačke i lastovske propise. Međutim, pod kraj Republike, valjda pod utjecajem ideja francuskih enciklopedista, dubrovačka vlada stoji na stajalištu strogo poštovanja lastovskih zakona, koliko u sudskim, toliko u upravnim poslovima. Tako su g. 1785. pristupili pred Malo vijeće komornik i dva nuncija lastovske Zajednice, da se prituže, kako neki mještani prodaju nekretnine osobama izvan Lastova na štetu međašnika i rodbine, koji po propisima statuta imaju pravo preče kupnje. Na to Malo vijeće odgovara Zajednici: »Mi imamo obavezu strogo paziti da budu poštovani propisi lastovskog statuta i da nitko ne bude oštećen u svojim pravima. Bili bi u stvari odmah donijeli odluku, ali nijesmo mogli to učiniti prije nego pregledamo rečeni statut i ono što je u njemu sadržano«. Naređuje stoga, da se prepiše iz statuta odnosno mjesto i pošalje u Dubrovnik. Čudnovato je svakako, da dubrovačka vlada nije držala kod sebe jedan primjerak statuta, kako bi se mogla njime služiti pri rješavanju raznih poslova, koji su se ticali Lastova.

Redovni građanski parbeni postupak odvija se na otoku po načelima pismenog procesa koji je onda općenito važio. Tužba (comandamento) predaje se na zapisniku u kancelariji i unosi u posebnu knjigu. O tužbi se preko glasonoše obavješćuje tuženik i poziva se, da dađe odgovor. Ukoliko on to želi učiniti, pristupa u kancelariju i predaje

⁵⁴ Kao pod br. 19, ali od 7. V. 1591.

odgovor, koji se unosi u zapisnik. Tužitelju pripada pravo replike, a tuženiku triplike i tako dalje, sve dok se ne iscrpi raspravljanje. Zatim se izvode od suda pripušteni dokazi, ali se ne unose u istu knjigu, već ponajvećma u *Diversa*. Nakon toga izdaje se presuda, koja se po glasonoši uručuje strankama, kojima pripada pravo priziva u Dubrovniku, i to u početku knezu i njegovu Malom vijeću, a od g. 1445. Senatu, koji poradi toga bira posebni odbor od petnaestorice. Prizivatelj polaže prizivnu pristojbu od 2% sporne vrijednosti. Prizivni sud obavješćuje stranke o prizivnom ročištu preko lastovskog suda. Ne pristupe li stranke, ročište se održava u njihovoj odsutnosti. Specijalitet ondašnjeg parbenog postupka, koji je obavezan i za Lastovo, sastoji se u tome, da je prizivatelj dužan pozvati na prizivnu raspravu i jednog od prvostepenih sudaca sa svrhom, da ovaj brani donesenu presudu. Presude prizivnog suda kao i svoje vlastite izvršava prvostepeni sud.

Budući da je redovni sudski postupak uzrokovao strankama znatne troškove, ove se mnogo služe obraničkim sudom. U pravilu parbene stranke dolaze redovito najprije pred kneza i suce, kojima iznose sadržaj spora, pa nakon toga daju pristanak, da im oni imenuju obraničke suce, koji će besprizivno riješiti parnicu. Ukoliko se radi o imobilijarnim sporovima, ovi obično odlaze na samo mjesto, da pregledaju predmet spora, a zatim izdavaju presudu, koja se unosi u *Diversa*, a njezino izvršenje zapada redovnom sudu.

Zanimljiv je institut privremene naredbe u pravnom sistemu, koji se razvio na otoku. Sastoji se u tome, da se interesirana stranka obraća sudu, da izda privremenu naredbu, što se u službenoj talijanskoj terminologiji označava riječima: »Fare la pena (odrediti kaznu)«. Sud, u koliko prihvati prijedlog, izdaje javni oglas, koji se po glasonoši saopćuje pučanstvu, a koji po prilici glasi: »Uzvišeni gosp. knez i njegovi časni suci na prijedlog interesirane stranke naređuju po glasonoši, da se nitko ne smije pačati u zemlju x y pod prijetnjom novčane kazne u korist Zajednice Lastova, a ako tko ima što protiv ove naredbe, neka iznese svoje razloge«. Ovaj se institut upotrebljavao poradi zaštite faktičnog stanja posjeda i služio je za ciljeve, za koje u suvremenim parbenim postupcima služi posesorna tužba. Osobitost ove privremene naredbe sastoji se u tome, da se ona ne izdaje protiv neke osobe, već općenito prema svima, tako da u načelu svatko može podignuti protiv nje redovnu tužbu. Ali lastovski sud je mnogo puta nepravilno primjenjivao privremenu naredbu. Tako je g. 1585. Malo vijeće javilo knezu i sucima, da im se pritužio pop Marin Bartulov, kako su mu bez presude, a na osnovi privremene naredbe oduzeli posjed nekih nekretina. Naređuje im stoga, da mu ga povrate, ukoliko ga je zaista posjedovao, a protivnu stranku da pouče, da joj je slobodno ustati protiv popa redovnim pravnim putem. Lastovski će sud tada izdati presudu, protiv koje se obe stranke mogu žaliti.⁵⁵ Radi sličnog razloga poništili su g. 1700. provizori grada privremenu naredbu istoga suda.

⁵⁵ Idem, ali od 29. III. 1585.

Krivični postupak mnogo je jednostavniji od građanskog. Javni funkcioneri podnose sudu tužbu (querela), a on donosi po njoj presudu. Najobičnije se izriče novčana kazna u korist Zajednice ili u korist gradnje kakve crkve ili kakve druge javne djelatnosti, ali u XVII. vijeku, koji se smatra epohom kaznenih mjera protiv lastovskih revolucionarnih pokreta, one idu ponajvećma u korist Dubrovnika. Kazna smrti predviđena je jedino za umorstvo i redovito je izriče samo Senat. Talionsko načelo odmazde uho za uho, zub za zub, prihvaćeno je samo u dva slučaja. U čl. 77. statuta predviđena je kazna šibanja i žigosanja sa četiri žiga na licu onima, koji bi vadili korijenje šumskih stabala, a ne bi zemlju sijali ili zasadili lozom, dok je u čl. 50. određena kazna sječenja dvaju prsta desne ruke onomu strancu, koji ukrade kakvu životinju, a ne može platiti globu. Do g. 1601. često se izricala kazna stajanja u okovima, po svoj prilici na javnom mjestu, ali je te godine naređeno, da se sagrađe zatvori u kneževu dvoru, pa su okovi ukinuti. Potkraj Republike nailazimo i na kaznu stajanja jedan sat na »berlini«, to jest na javnom, posebno određenom mjestu, tako da je kažnjeniku svatko mogao pristupiti i dobaciti mu kakvu porugu. Ali sud nije bio vezan samo na kazne predviđene statutom, već je mogao izricati i druge prema svom nahodenju. Tako je g. 1587. zapriječena kazna šibanja i stavljanja jezika u klijesta onima, koji budu vrijeđali javne službenike.⁵⁰

Aktivnost suda u krivičnim stvarima većinom se iscrpljuje u suđenju poljskih prekršaja. Zanimljivo je, da poljsku štetu moraju nadoknaditi čuvari polja (pudari), ukoliko ne pronađu krivca (čl. 40. statuta). Radi toga, kada vlasnicima zemalja bude počinjena kakva šteta, oni pristupaju pred kneza i suce navodeći, gdje i kakav im je kvar nanesen. Sud poziva čuvare, da navedu krivca, pa u pozitivnom slučaju ovaj biva osuđen na naknadu štete vlasniku i isplatu globe Zajednici, dok se u protivnom izriče čuvaru dužnost naknade.

Eskluzivistički mentalitet Lastovaca očituje se u propisu čl. 25. statuta, prema kojemu u parnicama među ljudima s otoka ne mogu vrijeđiti svjedočanstva stranaca, već samo lastovskih starosjedilaca i onih, koji su se tamo priženili te žive na ženinu imanju.

Voditelj kancelarije (Canceliere)

Povjerena mu je uprava lastovske kancelarije. U njegovu nadležnost spada vođenje knjige Diversa, knjige prodaja, oporuka, bračnih ugovora, tužaba, presuda, katastra zemljišta (bracciatūra), bratovština, žitnog fonda (fontico), komorništva, dugova, kao i raznih drugih kancelarijskih priručnika.

U početku kancelariju vodi svećenik, i to vjerojatno lastovski župnik, tako da se u glavama 29. i 30. statuta izmjenično spominje sad

⁵⁰ Idem, ali od 25. IV. 1587.

pop. sad notar, kao da su to sinonimi za jedno isto značenje. Ali g. 1493. dubrovačka vlada zabranjuje, da svećenik bude voditelj kancelarije. Ipak poslije kratkog vremena opoziva tu naredbu na molbu Lastovaca, koji su tvrdili, da im je nemoguće snositi troškove za isplatu sekularca (čl. 98. statuta). Znači dakle, da su svećenici obavljali besplatno kancelarijske poslove. Međutim, kada je g. 1581. morao biti lišen službe voditelj kancelarije pop Maroje Stjepanov radi nekih neurednosti, Malo vijeće je naredilo, da se unaprijed smije postavljati samo sekularac, a da Lastovci ne budu opterećeni troškovima, neka ubuduće predlažu nadbiskupu, da se beneficij sv. Kuzme i Damjana podijeli samo onom popu, koji se obveže, da će jedan pravedni dio prihoda ustupiti kao plaću voditelju kancelarije. Lastovsko Vijeće imenovalo je tada prvog sekularca, poznatog nam Paska Anticu, što je Malo vijeće potvrdilo.⁵⁷ Nakon toga svećenici više ne vode kancelariju, ali se čini, da nije uspjelo nagovoriti popove, koji su držali predlagani beneficij sv. Kuzme i Damjana, da se odreknu dijela prihoda u korist sekularca, jer već g. 1622. komornik naroda po ovlaštenju Zbora ugovara s voditeljem kancelarije Benedetom Carmiglianijem, da će mu plaća iznositi 50 škuda godišnje, te da će osim toga smjeti pobirati od stranaka neke pristojbe i to: za prijepis iz knjiga 2 groša, za sastav testamenta u kući oporučitelja 2 groša po stranici i za patentu, napisanu Lastovcima 1 groš. Ali taj iznos od 50 škuda ili 45 dukata (jedan dukat ima 40, a jedan škud 36 groša) ne plaća sama kasa Zajednice, već jedino 13 dukata i 20 groša, dok ostatak podmiruju bratovštine sv. Antuna, sv. Vlaha, sv. Marije u Polju, sv. Martina, sv. Mihajla i sv. Lucije.⁵⁸

Pored tih pristojba voditelju kancelarije pripada i pravo na stan. G. 1637. Malo vijeće naređuje, da se za njega popravi neka kuća u blizini sv. Ivana, ali se čini, da do toga nije došlo, već da mu je sagrađena kuća ispod župne crkve.

Po svom službenom položaju voditelj kancelarije je službenik kneza i sudaca te Zajednice, i kao takav ne potpisuje uopće akte, koje je sastavio, već na njih stavlja svoj potpis knez, bez čega nemaju pravne snage. Ali pored toga on vrši katkad funkciju javnog bilježnika nezavisno od kneza. Tako je jednom ovjerovio potpis na nekoj mjenici ovom formulom: »Ja Marin Marini javni i zakleti voditelj kancelarije ovog otoka za Uzvišenu Republiku Dubrovnika potpisao sam svojim vlastitim potpisom ovu mjenicu i opskrbio je svojim običnim znakom«. Ispod teksta nacrtao je prostom rukom svoj znak.

G. 1735. provizori grada došli su na Lastovo u običan pregled, pa su donijeli više odredaba, koje su unesene u statut. Među ostalim naređeno je voditelju kancelarije, da mora stajati u uredu propisano vrijeme, da knjige mora voditi najvećom točnošću i u njih unositi sve poslove te ih odmah nakon toga ponijeti u palaču knezu na potpis. Čim knez i suci izreknu neku presudu, dužan ju je odmah u cjelini unijeti

⁵⁷ Idem, ali od 20. V. 1581.

⁵⁸ Idem, ali od g. 1627.—1643. na listu 52

u određenu knjigu. Ako kakva siromašna stranka ne može odmah da mu podmiri kancelarijske pristojbe, ne smije radi toga odbiti sastav tog pravnog akta, već će tu stranku zadužiti, pa ako mu naknadno ne plati, može zatražiti posredovanje kneza i sudaca. Knjige moraju biti pohranjene u kancelariji, a smiju se iznositi jedino u kneževu palaču. (str. 88. statuta).

Lastovci su mnogo puta imali okapanja sa svojim kancelarijskim službenicima. G. 1733. voditelj kancelarije Frano Vojnić potukao se s Ivanom Pavlovićem u kneževoj palači, zbog čega ga je sud osudio na 8 dana kućnog zatvora. Taj isti Vojnić isprebijao je u noći »meštra od skule« Ivana Čingriju. Čuvari su se dali za njim u potjeru, ali je on pobjegao u crkvu sv. Marije na Grži, koja je služila kao azil, poručivši knezu, da će doći k njemu na preslušanje, ako mu dade slobodan izlazak i povratak. On je bio otpušten, a voditeljem kancelarije imenovan je napadnuti Čingrija.⁵⁹ Dakle, radilo se o osveti Vojnićevoj, jer se Čingrija htio domoći njegova položaja.

Senat je povisio kancelarijske pristojbe voditelju kancelarije Giorginiju, zbog čega ga Lastovci bojkotiraju. Stoga Malo vijeće javlja knezu i sucima, da su mu otočani dužni prodavati hranu i da mu moraju prevoziti svojim lađama pošiljke u Dubrovnik i natrag uz obične cijene.⁶⁰

O voditelju kancelarije najviše je ovisila urednost i točnost administracije, jer je on održavao kontinuitet vlasti, dok su se sve ostale časti mijenjale svake godine.

Uredske prostorije voditelja kancelarije nalazile su se u zgradi, koja je bila prislonjena uz istočni dio apside župne crkve, dakle s protivne strane sadašnje sakristije. Kancelarija je srušena g. 1900., a onaj je prostor stajao prazan, sve dok nije na njemu g. 1940. podignut novi zvonik.

Ostale službe

Vijeće svake godine izabira čuvare, kojima je povjerena redarstvena vlast. Na čelu čuvara stoji njihov kapetan, koji treba da potječe iz reda vijećnika. Kao sve druge službe, tako i ova ima vakanciju od jedne godine.

Glasonoša (plazaro) je dodijeljen knezu i voditelju kancelarije kao organ, koji stoji njima na raspolaganje radi vršenja sudskih i upravnih poslova. On po nalogu kneza i sudaca objavljuje sve njihove naredbe. Pri zasjedanju sudskog dvora treba da je uvijek nazočan. Za nagradu dužna mu je svaka obitelj davati godišnje po 1 sić (10 litara) vina ili 8 groša, što je kasnije sniženo na 5 groša.

⁵⁹ Idem, ali od 26. XII. 1735. i od 4. VI. 1736.

⁶⁰ Idem, ali od 20. I. 1746.

Tržni organi (giustizieri) imaju dužnost da nadziru trgovačke lokale, ribarnicu i klaonicu, da skupa s knezom i sucima određuju cijene živežnim namirnicama, te da prijavljuju izvršnoj vlasti preko voditelja kancelarije sve prekršaje, koji s tim u vezi nastaju. Kada se pak sklapaju pravni akti o prijenosu nekretnina iz jedne ruke u drugu, tržni organi su dužni ustanoviti granice i površinu tih objekata te ih priopćiti voditelju kancelarije, kako bi on unio u knjige te podatke i zabilježio promjenu u katastru zemljišta.

Zdravstveni časnici (ufficiali della sanità ili cazamorti) imaju dužnost nadzirati izvršavanje sanitarnih propisa. Oni preko dana vrše službu na Prijevoru, te su dužni spriječiti svaki dodir s posadom prispijelih brodova, prije nego što im knez i suci dopuste slobodan saobraćaj. To osobito vrijedi onda, kada takvi brodovi dolaze iz krajeva zaraženih kugom. Ako lastovska lađa dolazi iz sumnjivih mjesta, zdravstveni časnici dužni su narediti, da bude nalivena morem i podušena, a posada da bude smještena u kontumac na otočiću sv. Mihajla, time da je rodbini i ostalima pod prijetnjom smrtne kazne zabranjen saobraćaj s njima, osim što im uz dužne mjere opreza smiju dodavati hranu.

Osim gore navedenih služba postoje još poljski čuvari (pudari), poljski i šumski procjenitelji, čuvari luka, te općinski advokat, koji u pravnim sporovima koji se vode pred sudom, zastupa Zajednicu.

KULTURNO-EKONOMSKI ŽIVOT

Lastovo je možda jedino mjesto na našoj obali, ne uzimajući u obzir gradove, u kojemu se kulturni život počeo još zarana razvijati. Uzrok je tome veliki broj svećenika, koje je otok davao. Još i danas je živa usmena predaja, koja priča, da je u isto vrijeme znalo biti oko 20 popova Lastovaca. To nam donekle potvrđuju i Diversa, prema kojima je g. 1715. živjelo na otoku 14 svećenika. Ako se uvaži, da ih je nekoliko služilo po raznim župama dubrovačke nadbiskupije, nijesmo daleko od gore navedenog broja. S obzirom na to, da je pučanstvo brojilo oko 1000 duša, znači, da je svećenika bilo 2%. Uzrok ovoj neobičnoj pojavi treba tražiti u ekonomskim razlozima. U XIV. i XV. stoljeću na otoku je osnovan znatan broj crkvenih beneficija, kojima su bile ostavljene razne nekretnine, time da se njihovim prihodima uzdržava neki svećenik, koji će u određenoj crkvi čitati određen broj misa za dušu darovatelja. Obično je bilo određeno, da svećenik treba da bude u srodstvu s osnivaateljem po muškoj lozi, a za slučaj nestanka ove, po ženskoj. Pravo predlažanja nadbiskupu na imenovanje takva svećenika (beneficijata) davalo se obično Zajednici ili pak posebnim epitropima (skrbnicima) i njihovim nasljednicima. Tako su nastali veliki beneficiji sv. Ivana, koje je osnovao lastovski notar i pop Andrija Škrinić svojim testamentom od 15. II. 1374., pa beneficij sv. Marije na Grži, utemeljen od popa Marina Vlahanovića testamentom od 2. VII. 1439., a umnožen kasnije od popa Antuna Nikolina oporu-

kom od 15. XII. 1467.⁶¹ Pored tih osnovan je znatan broj ostalih beneficija, kao sv. Petra, Jakoba Jakobova reč. Eremite, sv. Roka, sv. Lucije i t. d. Budući da su prihodi tih crkvenih ustanova bili dosta veliki, rodbina osnivatelja i njezini potomci imali su interesa da jednoga svog člana školuju za svećenika, kako bi ovaj mogao postati uživateljem prihoda odnosno beneficija. Radi toga pokazala se još zarana potreba, da se djeca poučavaju u predmetima pučke nastave, što je obično vršio neki stariji svećenik. Kasnije je osnovana stalna pučka škola. To je bilo g. 1659., kada je Zbor zaključio, da se uzme kao učitelj škole don Miho Franković i da mu svi oni, koji budu htjeli školovati svoju djecu, moraju plaćati onoliko, koliko se obavežu. Nakon toga sastavljen je popis od 43 obitelji, koje su uzele na sebe dužnost pridonositi od 20 groša do 2 dukata, a to mora da je ovisilo o imovnom stanju pojedinih obitelji.⁶² Ako se uvaži, da je broj obitelji iznosio oko 200, znači, da ih je 21% slalo barem po jedno dijete u školu. Sigurno je, da svi ti nijesu postali svećenici, pa se mora zaključiti, da je pored njih bio dobar broj pismenih seljaka. G. 1712. na Lastovu je bio učiteljem don Nikola Pribisalić, koji je imao plaću od 80 dukata na godinu, besplatan stan i plaćenih misa za pola godine, a obvezao se, da će vršiti obuku po propisima, kojih se drže dubrovački jezuiti.⁶³ G. 1716. učitelj je sekularac Petar Svegovini, koji ima plaću od 100 dukata na godinu. U školu idu 32 đaka. Na svršetku XVIII. stoljeća dubrovački nadbiskup na molbu lastovske Zajednice dopušta, da se jedan dio prihoda legata Ivana Maričevića na korist Gospe od Blagovijesti namijenjen za plaćanje učitelja.⁶⁴ Tada je pismenost toliko bila raširena, da je novim vijećnikom mogao biti samo onaj, koji je pismen.

Brizi za pučku nastavu mora se zahvaliti, da je Lastovo dalo dva naučna radnika. Prvi je Boninus Bonini, koji se rodio negdje u sredini XV. stoljeća od oca Marina Dobričevića. Na krstu je dobio ime Dobriša. Svršivši, vjerojatno u Dubrovniku, više škole, zarana je pošao u Italiju, gdje je po običaju ondašnjeg vremena preveo svoje ime i prezime na latinski jezik. Njegova svojta na Lastovu, valjda iz počasti prema njemu, prihvatila je kao svoje obiteljsko ime Bonini. Juraj Bonini podigao je oltar sv. Jerolima u župnoj crkvi. Natpis na ovom glasi: »Giorgio D. Gerolimo Bonini fece fare per sua devozione MDCXVII«. O Boninusu Boniniju i o njegovu kulturnom radu u svojstvu stampara iz prvih početaka štampe ne ćemo se na ovom mjestu baviti, jer je o tome dosta pisano. Spomenut ćemo samo, da je na Lastovu obnovio crkvu Gospe od Polja, koja je već prije opstojala, ukrasivši je divnom umjetninom venecijanskog majstora Frana Bissola, učenika majstora Ivana Bellinija. Na podnožju mramornog okvira slike čita se ovaj natpis: »Virgini Matri Boninus de Boninis decanus Tarvisinus aere suo f. f. M C X V I«. U sredini slike nalazi se Gospa sa go-

⁶¹ Idem, ali omot spisa iz g. 1438.—1549. — II. svezak,

⁶² Idem, ali zapisnik od 10. XI. 1659.

⁶³ Idem, ali od 17. V. 1712.

⁶⁴ Idem, ali od 10. I. 1799.

lim djetetom, uspravljenim na njezinim koljenima, na desno su sv. Petar i sv. Filip, na lijevoj sv. Sebastijan i sv. Ivan, dok ispred njih kleči darovatelj Boninus i jedna sviračica gitare, za koju usmena predaja pronosi, da je njegova sestra. Umjetnina je g. 1913. bila otpremljena u Beč, da bude tamo popravljena, gdje je ostala do poslije prvog svjetskog rata. Na zahtjev Italije povratila ju je austrijska vlada, pa je bila postavljena na staro mjesto. Premda podnožje i natpis potječu iz g. 1807., nema nikakve sumnje, da je sadržaj natpisa prenesen iz prijašnjeg postamenta, koji je valjda bio oštećen.

Pored toga darovao je Boninus crkvi matici mjedenu škropionicu, veoma vrijednu renesansnu umjetninu iz početka XVI. vijeka. Na vanjskoj strani čitaju se ova dva natpisa: »Ornato è quel che sola virtù odorna, Opera ornamentum sola virtus«. Naprotiv s unutrašnje strane je utisnuto: »Tua non auro et gemmis sed ingenua arte laborumque virtute ornatum«. Da je to dar Bonina, zaključuje se po mjesnoj predaji, kao i po inicijalima B B, koji su na umjetnini utisnuti.

Drugi je poznati Lastovac Antun Bogdanović, koji je također svoje ime polatinio i nazvao se Diodati. Rodio se oko sredine XVI. vijeka u kući, koja danas pripada obitelji Barbić-Nacijo. Škole je svršio na Lastovu i u Dubrovniku. G. 1631. bio je predložen nadbiskupu od lastovskog Vijeća i Zbora na položaj župnika, ali se odrekao te časti, jer je morao otputovati u Rim. Prema Appendiniju pored filozofije i teologije izučio je crkveno i građansko pravo, u čemu se isticao. Postao je kanonikom i natpopom ilirske crkve sv. Jerolima. Izvršio je velikom vještinom neke poslove povjerene mu od dubrovačkog Senata i zaslužao je Kongregaciju Popova iz Dubrovnika u više parnica, koje su se vodile u Rimu. Umro je g. 1660. u odmakloj starosti. Ostavio je za sobom neke rukopise, koji su vjerojatno obrađivali pravna pitanja. Ovi su bili preneseni na Lastovo, gdje im se zameo trag. Njemu imamo zahvaliti, da je crkva matica bila ukrašena divnom palom, koja u sredini predstavlja sv. Kuznu i Damjana, te Boğa Oca, dok sa strane ima četiri sporedne slike. Dugo se vremena smatralo, da ova umjetnina pripada slavnom Tizianu, ali je Frano Radić dokazao, da prve dvije potječu od poznatog talijanskog majstora Ivana Lanfranca i da predstavljaju umjetninu neobične vrijednosti, a druge dvije od manje poznatog Ivana Scrivellija. Do nabave te umjetnine došlo je tako, što je naš Diodati imao u pologu 121 dukat, koji se nabrao od prihoda župničkog beneficija za vrijeme vakancije župnika. On je stoga pristupio pred lastovski Zbor izjavivši, da nadbiskup i njegovi kurijalisti zahtijevaju tu svotu od njega poradi popravka nadbiskupske palače, čime hoće da liše lastovsku crkvu njezina prava, što je u protivnosti sa propisima tridentinskog sabora. Oni prema njemu vrše silu i šalju mu prijetuća pisma, zbog čega, hoteći se osloboditi tih neugodnosti, predlaže, da svota bude upotrebljena za izgradnju velikog oltara u župnoj crkvi. Zbor je jednoglasno prihvatio njegov prijedlog, preuzevši na sebe jamstvo za svaku štetu, koja bi mu s tim u vezi mogla nastati.⁶⁵ Na dru-

⁶⁵ Idem, ali od 1. VII, 1631.

gom pak sastanku Zbora zaključeno je, da se spomenuti novac upotrebi za sliku glavnog oltara, koji je iznova sagrađen, te da se ovlasti don Antun Diodati, da u Rimu dade izraditi sliku« od kakvog vrijednog majstora u koju svrhu može potrošiti i više od 121 dukat, samo da bude dobra stvar«. ⁶⁶ Iz kasnijih zabilježaka vidi se, da je Diodati novac isplatio Ivanu Lanfrancu i Ivanu Scrivelliju za izradu slika i da je ove otpremio na Lastovo. ⁶⁷

Diodati je osim toga darovao crkvi matici pozlaćen križ od srebra, na kojemu se s jedne strane nalaze četiri evanđeliste, a na drugoj njihovi simboli, sve izrađeno krasnom cizelirskom umjetnošću.

Zanimljivo je, da je naš don Antun po smrti ostao dužnikom Kongregaciji popova u Dubrovniku veće svote novaca, pa je ova, u svojstvu njegova vjerovnika, zatražila diobu njegovih nekretnina na Lastovu, što ih je posjedovao u zajednici sa svojim bratom Ivanom. Ovaj Ivan imao je sina don Vida Diodatija, koji je g. 1668. bio uhvaćen od ulcinjskih gusara i odveden u ropstvo, pa su popovi Lastova poklonili 50 dukata radi njegova otkupa. ⁶⁸

Lastovci su ulagali velike napore oko održavanja narodnog zdravlja. Tako je g. 1639. bio imenovan stalnim liječnikom neki Stjepan Šimraković i pozvan, da što prije preuzme službu i donese sa sobom lijekove radi suzbijanja ognjice i upala. Nakon 17 godina Zajednica sklapa ugovor s brijačem Petrom Bogascinijem radi njegova stupanja u službu na Lastovu u svojstvu kirurga uz plaću od 100 dukata, a to stoga »što se je pojavila neka bolest s velikom smrtnosti«. ⁶⁹ G. 1719. imenovan je kirurgom Lovro Cella, Genovežanin, uz plaću od 112 dukata, time da besplatno liječi samo one, koji su se u tu svrhu obvezali pridonositi određene svote. Nekoliko godina kasnije sklopljen je ugovor s liječnikom-fizikom Ferdinandom Quitanom za 100 dukata na godinu, te opet s Pavlom Boschijem za 75 dukata. Novac će pridonositi oko 150 obitelji, koje su se obvezale plaćati od 4 do 30 groša, već prema imovnom stanju. Iz ovoga se zaključuje, da su otočani već u ono doba imali socijalnog osjećaja. ⁷⁰ To se razabira i iz ugovora s doktorom Kirieleisonom koji je imao da vrši službu fizika i kirurga, a za svaki pregled imali su mu davati bolje stojeći 5, te lošije stojeći 3 groša. ⁷¹ Iz ugovora s »profesorom medicine« Giacintom Richitelijem proistječe, da se za pridonosenje upisalo 154 obitelji, i to s ulogom od 4 do 80 groša. Neupisanih obitelji ima 17. Ove će za svaki pregled plaćati liječniku 6 groša, i to tako, da će on davati komorniku naroda popis pregledanih osoba, a ovaj će se brinuti, da novac bude utjeran i isplaćen liječniku. ⁷² Taj isti Richitelli bio je na Lastovu još i g. 1787., jer

⁶⁶ Idem, ali od 2. IX. 1631.

⁶⁷ Idem, ali od 1. III. 1633.

⁶⁸ Idem, ali od 3. IX. 1668.

⁶⁹ Idem, ali od 15. V. 1656.

⁷⁰ Idem, ali od 19. III. 1757.

⁷¹ Idem, ali od 19. V. 1766.

⁷² Idem, ali od 8. VII. 1781.

je tada zaključeno, da će mu plaća iznositi 30 cekina, od čega će se 14 cekina namaknuti iz dobiti Fondika, dok će 16 cekina dati upisane obitelji. I tako sve do kraja Dubrovačke Republike zdravstvena služba na otoku redovito funkcionira.

Što se tiče ekonomskih prilika, otočani su se nalazili u veoma dobru položaju, ako se isporode sa stanovnicima dubrovačke kopnene teritorije. Najvažnija su im vrela prihoda bili ribolov, vinogradarstvo i maslinarstvo. Početak gospodarskog uspona Lastovaca treba tražiti u g. 1308., kada je bilo ukinuto davanje u zakup regalnih prava dubrovačkog kneza, a njemu i lastovskom potknezu određeno plaćanje ukupnog novčanog doprinosa od 125 perpera, što se za ondašnje prilike moglo smatrati umjerenim. Kako smo u početku istakli, na otoku od dolaska pod dubrovačku vlast ne nalazimo traga feudalnim odnošajima, premda je već zarana bilo uvedeno davanje zemlje na obrađivanje uz podavanje polovice ploda loze i masline, te četvrtine svih ostalih kultura. Ipak taj privatno-pravni zakupni odnošaj predstavlja na otoku izuzetak, a ugovaraju ga ponajviše crkveni beneficiji. Tako su g. 1326. lastovski knez i suci dali u zakup Draganu Deseniću crkveni vinograd u Ždrelu, s time da ima dati svećeniku - beneficijatu polovinu prihoda.⁷³ Ali tada je broj crkvenih beneficija bio ograničen, dok se u XV. i XVI. vijeku povećavao, čime se povećavao i broj davanja nekretnina u zakup, što je donekle sputavalo intenzivniju obradu zemlje, jer zakupnici nijesu imali interesa da tuđu zemlju obrađuju onako, kako bi bili obrađivali svoju.

Vinogradarstvo je ipak davalo pučanstvu najveće prihode. Iz izvještaja don Kuzme Antice mletačkoj vladi oko sredine XVII. stoljeća vidimo, da je Lastovo proizvodilo 20.000 barjela vina. Cijena mu je bila nestalna, što je ovisilo o količini roda pojedine godine, ali ako se uvaži, da je g. 1679. bilo zabranjeno prodavati vino za izvoz ispod 35 groša po jednom barjelu, a da mu je drugih godina cijena znala biti veća, može se uzeti kao srednja cijena 40 groša (1 dukat) po barjelu. Prema tome prihod od vinograda davao je poprečno godišnje 800.000 groša. Uzme li se, da su u ono doba 2 groša prema svojoj kupovnoj snazi vrijedila 1 austro-ugarsku krunu, da je ova predstavljala vrijednost od oko 10 starih jugoslavenskih dinara, što bi odgovaralo vrijednosti od nešto preko 100 današnjih, dolazi se do zaključka, da je 1 groš predstavljao kupovnu vrijednost od oko 50 dinara FNRJ. Vinogradarstvo je dakle davalo poprečni prihod od 40 milijuna dinara FNRJ. Kako je otok u ono doba brojio oko 1000 duša, otpadalo je na svakog stanovnika oko 40.000 dinara prihoda godišnje.

O ribolovu poznato je, da su u XVII. vijeku opstojale oko 25 trakta za ljetni lov plave ribe. Naprotiv, broj mreža sardenara (mrežica) mora da je bio ograničen, s obzirom na to, da su knez i suci veoma često zabranjivali ribati s ovima oko otoka, dopuštajući ribanje na Sušcu, i to samo onda, kada tamo nema trakta. Vlasnici ljetnih trakta većinom

⁷³ Kao pod br. 9, ali na str. 18.

su popovi, koji su do potrebnih kapitala dolazili prihodima od beneficija. Tako je pop Maroje Stjepanov na svršetku XVI. stoljeća posjedovao dvije ljetne trakte i prodavajući slanu ribu u Pulji raspolagao većim svotama novaca i davao zajmove na sve strane. Tržišta posoljene ribe bila su ponajviše Bari, Barletta, Sinegaglia i t. d. Jedna trećina slane ribe morala se slati na prodaju u Dubrovnik. Tako g. 1638. javljaju justicieri iz Dubrovnika knezu i sucima Lastova, da dvadeset vlasnika trakta nijesu još doveli u grad jednu trećinu ribe, kako su dužni, pa ih pozivaju, da to što prije učine.⁷⁴ Cijena ribe na dubrovačkoj tržnici bila je utvrđena, a iznosila je sigurno manje od slobodne cijene na tržnicama u Italiji, pa su zato Lastovci za vrijeme pobune tražili, da ih se oslobodi tog tereta, u čemu nijesu uspjeli. Cijena slanoj ribi iznosila je oko 93 groša po 1 barjelu. Ako prema slobodnoj procjeni uzmemo, da je svaki patrun (vlasnik trakte) poprečno solio oko 100 barjela, dolazimo do količine od oko 2000 barjela, što bi davalo vrijednost od 186.000 groša ili 9,300.000 dinara FNRJ. Ribanje je predstavljalo za otočane velik napor. U prvom redu oni su bili u neprestanoj pogibelji da budu zarobljeni za vrijeme ribanja od albanskih gusara, kako se to dogodilo g. 1572., kada je bilo zarobljeno 16 ljudi, zbog čega su knez i suci izrekli kaznu protiv nekih ribara, koji se nijesu držali zabrane svijetljenja, dok pogibelj traje.⁷⁵ Osim toga dubrovačka je vlada vodila statistiku o količini ribe, koju ulovi pojedini vlasnik trakte, pa je naređivala knezu i sucima, da joj te podatke šalju radi dodjeljivanja količine soli pojedinim patrunima. Nadalje, svi ribari, koji od starine nijesu bili Lastovci, morali su plaćati pristojbu (gabella) na ribu. G. 1650. javilo je Malo vijeće knezu i sucima, da je Ivanu Grittiju priznalo pravo Lastovca, ali je istaklo, da ga ne treba smatrati oproštenim dužnosti plaćanja pristojbe na ribu, koju lovi svojom traktom, a koju su stranci dužni plaćati na korist dumana sv. Klare u Dubrovniku.⁷⁶ Ove su tu pristojbu davale u zakup obično dvojici starodrevnih Lastovaca. G. 1652. Antun Ventimiglia dao je preko glasonoše obavijestiti zakupnike pristojbe, da pošalju na Mljet, gdje on riba čovjeka, koji će uzeti svježu ribu u ime pristojbe, jer inače da će im je platiti po cijenama mjesta, gdje lovi s traktom. Zakupnici su na to izjavili, da će preslušanjem svjedoka dokazati, da se pristojba uvijek plaćala u slanoj ribi.⁷⁷ Poradi nadziranja količine ulova ribe radi naplate pristojbe i radi davanja soli, dubrovačka je vlada više puta naređivala, a knez i suci su provodili tu naredbu, da vlasnici trakta ne smiju soliti ribu na mjestu, gdje su je ulovili, već da je moraju dovoziti u uvalu Lučica i tu soliti. Ako se uzme na um, da su ribarske postaje udaljene od Lučice po nekoliko milja, može se zamisliti, kakav je teret predstavljalo to za ribarsku družinu, koja je morala svaki dan voziti po nekoliko sati, da udovolji tom propisu, koji je bio veoma strog i

⁷⁴ Kao pod br. 19, ali od 6. XI. 1638.

⁷⁵ Idem, ali od 6. VII. 1572.

⁷⁶ Idem, ali od 27. X. 1650.

⁷⁷ Idem, ali od 21. VI. 1652.

radi kojega su se — ako nije održan — plaćale osjetljive globe. I ovo je bila jedna od mjera, koja je kod njih stvarala veliko nezadovoljstvo.

Otočani su se bavili i lovom koralja. Znađe se, da je cijena iznosila 128 groša po jednoj libri (0,36 kg), ali se iz arhivskih podataka ne može ustanoviti, koja se količina na godinu dobivala. Bit će svakako, da je radi toga na otoku u ljetno doba vladala nstašica radne snage, jer su se g. 1591. dva vlasnika trakte pritužila knezu i sucima na neku dvojicu ribara, koji su se bili obavezali s njima loviti, ali su nakon drugog mraka otišli na lov koralja. Dana 30. IV. 1390. Veliko vijeće potvrdilo je povlasticu Lastovaca, da lađe njihovih starosjedilaca, koje love koralj, nijesu dužne plaćati lučku taksu zvanu »arboracio«.

Kako smo vidjeli, otok je davao godišnje oko 500 barjela ulja. G. 1746. živežni službenici iz Dubrovnika zabranili su Lastovcima prodaju ulja drugima naredivši, da ga nose u Dubrovnik i prodaju tu uz cijenu od četiri i po groša po jednom kutlu (0,80 l.). Međutim 16 godina kasnije cijena mu se popela na 7 groša po 1 kutlu. G. 1792. poslan je na Lastovo zaključak Senata, koji je važio za čitav dubrovački teritorij, da bude proglašen. Prema njemu nitko ne smije kupovati ulje radi preprodaje. Svake godine pri kraju mljevenja maslina moraju živežni službenici (grassieri) kupiti od vlasnika količinu ulja, nužnu za javne potrebe uz cijenu od 9 groša po jednom kutlu franko javna pila u Dubrovniku, a svi vlasnici dužni su prodavati 12% svog ulja po toj cijeni. Oni su dužni pod zakletvom izjaviti živežnim službenicima, koliku su količinu skupili. Lastovci su se vjerojatno usprotivili izjavljujući, da se time krše njihova starinska prava, pa je dubrovačka vlada javila knezu i sucima, da je odnosni zaključak bio poslan na Lastovo samo da pučanstvo bude s njime upoznato, ali bez obveze davanja 12% ulja. Ipak, koji Lastovac hoće, može ga ponuditi u Dubrovnik na prodaju uz cijenu od 10 groša po jednom kutlu,⁷⁸ čime su otočani imali prednost pred seljacima drugih krajeva. Količina od 500 barjela može malo da prekorači potrebe lastovskog pučanstva, pogotovu ako se uvaži, da masline ne rađaju svake godine, pa prema tome prihod od ulja nije predstavljao za otočane neku naročitu dobit.

Drva su također bila jedno vrela prihoda, ali prilično ograničeno. Još g. 1496. Senat je donio odredbu, prema kojoj su otočani smjeli sjeći drva samo u svojim šumama i u šumama lastovskih otočića, dok na protiv to nijesu smjeli činiti u šumama Zajednice na glavnom lastovskom otoku, a ove su zapremale najveću površinu. Usječena drva privatnici su mogli izvoziti u Dubrovnik i na dubrovački teritorij, ali ne izvan njega (čl. XCVI. statuta). G. 1790. Senat je izglasao zakon o drvima za cijeli dubrovački teritorij, pa i za Lastovo. U njemu se propisuje, da je zabranjen izvoz drva izvan dubrovačke države, što su na Lastovu dužni nadzirati šumari i čuvari, koji će upasti u kaznu zatvora od 3 mjeseca, ako svaki slučaj izvoza u inozemstvo ne prijave službenicima drva

⁷⁸ Idem, ali od 9. XI. 1793.

u Dubrovniku. Smije se prodavati brodovima, pa i inozemnim, ali samo koliko im je potrebno za opskrbu i to po dopuštenju kneza. Ne smiju se činiti lazine (šume pretvorene u obradivu površinu) jednu milju daleko od mora. Budući da se na Lastovu i Mljetu često pojavljuju požari, poradi čega nastaje nestašica drva, moraju službenici drva za svaki nastali slučaj povesti istragu, pa ukoliko šumari i čuvari ne otkriju krivca, dužni su nadoknaditi svu štetu. Na mjestima, gdje se pojavio požar, ne smije se sijati niti se smiju pasti životinje za vrijeme od 10 godina. Službenici drva moraju poslati jednog čovjeka na Lastovo i Mljet, da na trošak Zajednice sije sjeme bora i hrasta. U gradu ne smije nitko kupovati drva radi preprodaje. U šumama Zajednice na Lastovu ne smije nitko sjeći drva osim ona, koja se šalju svake godine u grad kao običan dar. Službenici drva trebaju paziti, da grad bude opskrbljen drvima i preko zime. Jedna faša drva od 55 oka ili 1 kantara (71,50 kg) smije se prodavati ljeti po 9, a zimi po 10 groša, dok je Lastovci smiju nuditi po 1 groš više.⁷⁹ Ova je cijena vladala potkraj Republike, kada je groš bio znatno devalviran, dok su g. 1601. Lastovci morali prodavati svom knezu 1 fašu za 1 groš.

Prihod od voća i povrća predstavljao je zadnju stavku lastovskog budžeta. Da se ipak nešto izvezilo u Dubrovnik, zaključuje se iz čl. CVI. statuta, prema kojemu su otočani bili oslobođeni plaćanja pristojba na živežne namirnice, ako ih prodaju u gradu na lađi.

Iz navedenog izlazi, da je produkcija poljoprivrede i ribarstva na otoku bila dosta velika i da je davala znatne prihode. Ali da bi mogli prosuditi gospodarsku snagu pučanstva, potrebno je ustanoviti visinu javnih dažbina, kao i cijene robe, koju je ono moralo nabavljati za podmirenje svojih potreba.

Glavni je teret za Lastovce predstavljala plaća knezu, koja je g. 1601. bila povišena na 200 škuda ili 180 dukata ili 7.200 groša. Radi ostvarenja novčanih sredstava potrebnih za podmirenje ovog iznosa bio je uveden posebni porez na nekretnine.

G. 1628. Zbor je zaključio, da posebni službenici izrade katastar zemljišta. Ovi su premjerali sve nekretnine i osnovali posebnu knjigu, u koju su unijeli svaku pojedinu zemlju redom prema pojedinim poljima, označivši u njoj podatke o vlasništvu, granicama i o površini izraženoj u palicama i gonjalima, koje su mjere bile u upotrebi na otoku. Jedan je gonjal sadržavao 1.200 palica, a svaka je palica iznosila dva i po četvorna lakta (1 lakat ima 0,55 m), to će reći 1,37 metra četvorna, pa je prema tome gonjal obuhvatao 1.644 četvorna metra, što je odgovaralo veličini jedne konavoske zlatice. Pri premjeru je utvrđeno, da ima obradive zemlje ukupno 1.621 gonjal. Za svaki gonjal plaćalo se 4 groša i 4 bagatina (1 groš ima 30 bagatina). Za svakog vlasnika bilo je naznačeno koliko je zadužen porezom, a svaki domaćin bio je opskrbljen knjižicom (polizza) s podacima o porezu. G. 1660. Zbor je zaključio da se ponovo premjere zemljišta i sastave o tome knjige,

⁷⁹ Idem, ali od 22. VIII, 1790.

koje se i danas nalaze u lastovskom odjelu dubrovačkog arhiva pod markom Bracciatore. Kasnije je još nekoliko puta bila izvršena revizija premjera i zaduženja porezom.

Osim knezeve plaće od poreza na nekretnine podmirivala se i desetina (decima) nadbiskupu, koja je iznosila godišnje 50 perpera (1 perper vrijedi 12 groša). Taj je iznos Zajednica bila dužna uplatiti o Sv. Mihajlu (29. septembra) svake godine, tako da bi ga predala lastovskom vikaru, a ovaj bi ga otpremio nadbiskupu.

Među neposredne izdatke spada i plaća voditelju kancelarije, koja je iznosila 75 dukata ili 1.800 groša, od čega je Zajednica davala samo 540 groša, dok su ostalo pridonosile bratovštine. Voditelju kancelarije pripadao je osim toga stan u naravi, za održanje kojega brinula se Zajednica.

Ako zbrojimo ove neposredne poreze, dobijamo sumu od 8.340 groša, tako da na svakog stanovnika Lastova otpada nešto više od 8 groša.

Otočani su nadalje morali snositi i neke posredne terete. Tu u prvom redu spada dužnost davanja dubrovačkoj vladi određene količine drva, što se u službenoj terminologiji označavalo »običnim poklonom« (solito omaggio). Kako smo vidjeli, Lastovci su u toku vremena bili uveli davanje triju lađa drva godišnje, ali je g. 1751. Senat naredio, da moraju slati tri broda. Zajednica je prigovorila toj količini, pa je Senat riješio, da se njezina obveza utvrdi sa 300 bremena (somma) »koji mogu biti nošeni od fakina«. Radi se dakle o 300 kantara ili 214,50 kvintala, što bi uz cijenu od 10 groša po 1 kantaru iznosilo 3.000 groša, računajući cijene, koje su vladale pri kraju Republike. Ta su se drva sjekla na šumama Zajednice, i to najmanje 6 mjeseca prije otpreme u Dubrovnik. G. 1770. Malo vijeće naređuje knezu i sucima, da za prijevoz drva i za sve javne službe uzimaju patrone i mornare ribarskih lađa po utvrđenom redu, a ako se koji pop bude bunio, da ga prijave.⁸⁰ Vidi se, da su se popovi tome protivili, a to sigurno zbog toga, što su sami posjedovali najveći broj ribarskih lađa. Senat je više puta naređivao, da u šumama Zajednice privatnici ne smiju sjeći drva, kupiti sušanj ili činiti lazine, da se time ne oštećuju šumski prostori, koji su ostavljeni za opskrbu grada drvima. Ali seljaci se na te zabrane nijesu osvrtni. Tako je g. 1788. netko užegao ogroman šumski prostor u Velikom Moru, pa je Malo vijeće naredilo knezu, da povede strogu istragu, da pohvata krivce i otpremi ih u Dubrovnik, gdje će im biti suđeno. Ne pronađe li ih za 15 dana, neka pohvata i pošalje u grad šumske čuvare. Ako je ipak tko nešto posijao na izgorenu zemljištu (lazini), neka sve to o njegovu trošku dade uništiti.⁸¹

Pored pristojbe na ribu, o kojoj je već bilo govora, opstojala je i pristojba (gabella) na meso, što su je plaćali svi oni, koji su klali stoku za prodaju, izuzevši one, koji su to činili za domaću potrebu. I ova se pristojba davala u zakup i to ponajviše strancima. Tako je g. 1629.

⁸⁰ Idem, ali od 20. V. 1770.

⁸¹ Idem, ali od 9. X. 1788.

bila data u zakup Đuru Bokunu za 40 perpera ili 480 groša. Međutim, g. 1683. Senat je zaključio, da oslobodi Lastovce od plaćanja pristojbe na meso, koje se prodaje u mesarnici.⁸²

Kada su Lastovci dovozili raznu industrijsku robu za svoje potrebe ili radi preprodaje, nijesu plaćali nikakve carine, dok su je naprotiv stranci morali plaćati. G. 1737. Zajednica moli dubrovačku vladu, da i njih oslobodi od dužnosti plaćanja, jer da prije ni oni nijesu nikada ništa davali. Ali vjerojatno da joj je vlada molbu odbila, jer nakon 8 godina carinici iz Dubrovnika javljaju knezu, da od Ivana Kovača, jer nije Lastovac, mora naplatiti sve carinske pristojbe, koje plaćaju ostali dubrovački podanici. G. 1756. Senat je zaključio, da se uvezeni tekstil mora najprije dovesti u carinarnicu u Dubrovnik, gdje će se platiti carina, a zatim da se smije prodavati ili izvesti. To vrijedi i za tekstil, koji se dovozi na Lastovo, ali ukoliko brod radi nevremena ne može doći u Dubrovnik, smije knez naplatiti carinu. Dvije godine kasnije Senat je još odredio, da je — ako lastovski knez bude uvezio na otok tekstil — Zajednica dužna prijaviti ga carinicima u Dubrovnik, a ako to ne učini, morat će kazne radi poslati 20 vojnika u Dubrovnik za mjesec dana, i to besplatno, dok će knez izgubiti službu.⁸³ Ovaj zaključak predstavlja zanimljiv slučaj nadzora nad svojim vlastitim višim službenicima, iz kojeg se vidi, da se dubrovački Senat nije ustezao od bilo kakvih mjera, kada se radilo o tome, da se postigne održavanje neke vladine naredbe.

Iz navedenog možemo vidjeti količinu prihoda i javnih tereta starih Lastovaca, ali da bi mogli prosuditi visinu njihova životnog gospodarskog stanja, treba ustanoviti cijene najvažnijih živežnih namirnica, koje su trebali za svoje kućanstvo. Jedna od glavnih bila je pšenica. Doduše i na samom otoku sijalo se nešto žita, što se zaključuje iz činjenice, da je Vijeće svake treće godine određivalo šumske prostore, na kojima se smjelo sijati, naravno, a da se pritom prethodno ne zapali šuma. Tako je jednom odredilo otok Prežbu, drugi puta prostor od Lađa do Zaklopatice, treći put od Barja do Portorusa i t. d. Ipak proizvodnja žita bit će da se kretala u ograničenim razmjerima, što se vidi po tomu, da su se na otok uvozile veće količine. Poput onog u Dubrovniku, i na Lastovu je opstojalo skladište žita, zvano Fondik. Svake godine su se birali službenici, kojima se povjeravala uprava Fondika. Oni su nabavljali žito iz dubrovačkog skladišta i prodavali ga na Lastovu, pri čemu su postizavali neku dobit, jer je jednom bilo naređeno, da se njome podmiruje jedan dio plaće liječniku. Službenici su vodili posebnu knjigu pod nazivom »Libro di Fondico«, koja još opstoji. Započeta je g. 1745., a vodila se sve do g. 1815. U njoj su se bilježila svake godine imena izabranih službenika i unosila se svota kapitala, kojom je Fondik raspolagao na svršetku svake godine. Tako je g. 1745. raspolagao svotom od 247, a pri kraju vođenja svotom od 1391 dukata.

⁸² Idem, ali od 23. II. 1683.

⁸³ Idem, ali od 22. IV. 1759.

Žito se prodavalo pekaricama (pancocale), kojih je na otoku bio veći broj (oko 10), tako da izgleda, da pojedinci nijesu uopće u kući mijesili kruh, već ga kod njih nabavljali. G. 1627. zabranjeno je pekaricama kupovanje žita od privatnih osoba, sve dok se ne iscrpe količina od 100 stara iz Fondika, a g. 1783. izdan im je nalog, da moraju tri puta sedmično uzimati po tri kupjele svaki put (1 kupjela ima 16 kg), dakle 48 kg, što predstavlja dosta veliku količinu s obzirom na broj pekarica. Cijena je pšenici bila nejednaka, a to je zavisilo o stanju roda u ondašnjim žitorodnim zemljama. G. 1602. zabranjeno je prodavati je skuplje od 25 groša po kupjeli, dok je oko jedan vijek kasnije utvrđena cijena pšenici iz Pulje 40, iz Primorja 37, a iz Senja 26 groša po jednoj kupjeli. Može se stoga uzeti, da joj je poprečna cijena iznosila oko 32 groša po kupjeli, što bi iznosilo oko 2 groša za 1 kg. Naravno, ove cijene vrijede prije devalvacije groša, što se dogodilo o svršetku XVIII. vijeka. Sprijeda je navedeno, da je 1 bario vina (oko 65 litara) vrijedio 40 groša, iz čega bi slijedilo, da je cijena 1 litri vina bila 0,62 groša. Međutim, današnji dalmatinski vinogradar smatra, da je za njega najpovoljniji omjer između cijene vina i pšenice, ako 1 litra vina predstavlja istu vrijednost kao 1 kg pšenice. Kako se vidi, taj omjer kod starih Lastovaca nije bio održan, jer se odnosio kao 2 prema 0,62.

Drugu važnu prehrambenu namirnicu predstavlja meso, koje se s obzirom na zakupninu pristojbe klaonice iz g. 1629. trošilo u priličnoj mjeri. G. 1610. ustanovljena mu je cijena od 25 bagatina za 1 libru, g. 1655. od 1 groša, a isto tako i g. 1704. Dakle srednja je cijena mesu iznosila 1 groš za jednu libru, što čini nešto više od 3 groša za 1 kg.

Ako imamo na umu, da se jedna nova motika mogla nabaviti kod lastovskog kovača za 13 groša, a da se za jedan par muških jednostrukih cipela (scarpe ugnule, valjda jedna vrst opanaka) plaćao jedan i po groš, vidimo, da je vrijednost industrijskoj robi bila prilično niska i da škarje cijena nijesu bile otvorene na štetu lastovskog seljaka i ribara.

Riassunto

L'ISOLA DI LASTOVO NEL COMPLESSO DELLA REPUBBLICA DI DUBROVNIK

L'autore si occupa della storia, della autonomia e delle condizioni culturali ed economiche dell'isola di Lastovo al tempo in cui questa apparteneva alla Repubblica di Dubrovnik. Una particolare posizione autonoma offriva agli isolani la possibilità di conservare l'indipendenza agricola e d'impedire la penetrazione di un sistema feudale.

Dopo il crollo dell'Impero romano, cessata la trasmigrazione dei popoli, Lastovo fu popolato dagli Slavi narentani, che si distinsero come buoni marinai. Poichè questi impedivano la libera navigazione dei Veneziani, il doge Orseolo II distrusse nell'anno 998 la fortezza di Lastovo. L'isola fu in un primo tempo sotto l'influenza dei Diocleati ed indi dei Serbi, ma gli isolani seppero liberarsi ben presto da ambe le soggezioni e verso la metà del secolo XIII si diedero spontaneamente alla Repubblica di Dubrovnik che garantì la loro autonomia statutaria. Gli isolani restarono sotto il dominio della Repubblica fino alla sua caduta, avvenuta nell'anno 1808. Durante questo periodo gli abitanti di Lastovo insorsero ripetutamente in difesa dei loro diritti statutari, che la Repubblica di Dubrovnik cercava di menomare.

A capo dell'autonomia di Lastovo era preposto un conte nominato dal governo di Dubrovnik. Tre giudici del luogo esercitavano il potere giudiziario ed amministrativo. Alla direzione del comune, quale rappresentante degli interessi economici degli isolani, c'era un camerlengo, mentre il controllo dell'ordine era affidato al capitano delle guardie. L'assemblea del villaggio era costituita da tutti gli uomini di età matura. Nei primordi della dipendenza dal governo di Dubrovnik, era di sua competenza anche il potere legislativo, che parò poco a poco i Ragusei attribuirono al proprio Senato. Il Consiglio era costituito da venti isolani fra i più ragguardevoli ed alla sua competenza spettava l'attribuzione del villaggio le cariche autonome.

Nell'isola andò sviluppandosi anche una vita culturale: nel 1659 esisteva una scuola elementare, tenuta da sacerdoti. Lastovo diede anche due personalità nel campo della cultura: il tipografo ed editore Dobrić, (Bonino de Boninis), ed il giurista Antonio Diodati.

Analizzando le condizioni economiche degli isolani, prendendo cioè in considerazione tutte le loro entrate ed uscite, si deve concludere che la loro posizione economica era ben soddisfacente.